

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

DIVADELNÍ FAKULTA

Dramatická umění

Produkce

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**ENVIRONMENTÁLNÍ UDRŽITELNOST PRODUKCE FESTIVALŮ
V ČESKÉ REPUBLICCE**

Tomáš Kočí

Vedoucí práce: MgA. Michaela Rýgrová

Oponent práce: MgA. David Mírek, Ph.D.

Datum obhajoby: 10. 6. 2022

Přidělovaný akademický titul: BcA.

Praha, 2022

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

THEATRE FACULTY

PERFORMING ARTS

ARTS MANAGEMENT

BACHELOR THESIS

**ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY OF FESTIVAL PRODUCTION IN
THE CZECH REPUBLIC**

Tomáš Kočí

Supervisor: MgA. Michaela Rýgrová

Oponent: MgA. David Mírek, Ph.D.

Date of defense: 10. 6. 2022

Degree granted: BcA.

Praha, 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

Environmentální udržitelnost produkce festivalů v České republice

vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne .....

.....

podpis diplomanta

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků bakalářské práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

ABSTRAKT

Práce se zabývá environmentální udržitelností v produkci festivalů v České republice. Cílem práce je zjistit, jak vybrané české festivaly přistupují k tématu udržitelnosti v produkci, tedy jaký mají na téma názor, jak nad ním uvažují teoreticky a jak přenášejí principy udržitelnosti do praxe. Výsledkem práce by neměly být pouze odpovědi zkoumaných festivalů, ale také propojení s teorií a ukázkovou zahraniční praxí.

Protože je téma udržitelnosti v kulturní produkci v České republice v začátcích, využívá práce k průzkumu metodu dotazníkového šetření, které doplňuje především zahraniční literaturou. Práce tak zprostředkovává vhled do aktuální české situace a zároveň nabízí inspirativní zahraniční praxi, ke které by měly české festivaly směřovat.

Průzkum se neomezuje pouze na festivaly divadelní, ale zahrnuje festivaly různých žánrů a velikostí. Výsledky tak mají vyšší výpovědní hodnotu a data je zároveň možné srovnávat mezi jednotlivými kulturními odvětvími či typy festivalů. Průzkum celkově zahrnuje 33 festivalů.

ABSTRACT

The bachelor's thesis deals with environmental sustainability in festival production in the Czech Republic. The aim of the thesis is to find out how selected Czech festivals approach the topic of sustainability in production, i.e. what is their opinion on the topic, how they think about it theoretically and how they put the principles of sustainability into practice. The result of the work should be not only the answers of the festivals under study, but also a context of theory and exemplary foreign practice.

As the topic of sustainability in cultural production in the Czech Republic is still in its infancy, the thesis uses the method of questionnaire survey, which is complemented mainly by foreign literature. The thesis thus provides insight into the current Czech situation and at the same time offers inspiring foreign practice for which Czech festivals should aim.

The survey is not limited to theatre festivals, but includes festivals of various genres and sizes. The results are therefore of higher interpretative value and the data can be compared between different cultural sectors or types of festivals. In total, the survey covers 33 festivals.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Michaele Rýgrové za svědomité vedení a cenné postřehy, Barboře Pavlišové za rychlé korektury, všem ochotným respondentům dotazníkového šetření a Zdeňce Kočí za diskuze o úskalích českého jazyka.

OBSAH

ÚVOD	1
I. DEFINOVÁNÍ POJMŮ	4
II. METODA PRÁCE	8
1. Plná verze dotazníku	8
2. Zkrácená verze dotazníku	11
3. Řízené rozhovory	12
III. OSLOVENÉ FESTIVALY	14
IV. TEORETICKÉ A NÁZOROVÉ POSTOJE FESTIVALŮ K UDRŽITELNOSTI	15
1. Vztah zkoumaných festivalů k udržitelnosti v produkci	15
2. Implementace udržitelnosti do managementu festivalu	16
3. Zpřístupnění tématu udržitelnosti produkčním týmům	19
4. Implementace udržitelnosti do dotačních systémů, legislativy a doporučení veřejné správy	20
5. Ekologická stopa, uhlíková stopa a uhlíkové náhrady	24
V. PŘÍSTUP FESTIVALŮ K IMPLEMENTACI UDRŽITELNÝCH POSTUPŮ DO PRAXE..	30
1. Energie	30
2. Odpady	33
3. Stavba a scénografie festivalu	39
4. Catering	42
5. Mobilita	44
6. PR a marketing	48
7. Merchandising	52
8. Program festivalu	54
9. Partneři festivalů	55
ZÁVĚR	57
PŘÍLOHY	59
LITERATURA	71

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Priority při redukování uhlíkové stopy

Příloha č. 2: Graf spotřeby energie digitálních technologií za rok 2017

Příloha č. 3: Kompletní seznam oslovených festivalů

Příloha č. 4: Plné znění dotazníků

SEZNAM POUŽITÉHO OZNAČOVÁNÍ A ZKRATEK

z. ú.	zapsaný ústav
a. s.	akciová společnost
MK ČR	Ministerstvo kultury České republiky
LED	light emitting diode
BIO	bez přidaných chemických látek
PR	public relations
OSVČ	osoba samostatně výdělečně činná
CO ₂	oxid uhličitý
CO ₂ e	ekvivalent oxidu uhličitého

ÚVOD

Klimatická krize je jedním z nejzávažnějších témat současnosti. Její dopady sledujeme nejen v médiích, ale také na vlastní oči. Sucha, extrémní výkyvy počasí nebo úbytek úrodné půdy jsou projevy běžné i pro Českou republiku. Diskuze o ekologii, udržitelném rozvoji, životním prostředí, globálním oteplování nebo ekologické krizi jsou na denním pořádku. Důvodem je, že se naše společnost opravdu v ekologické krizi nachází a mnozí si to již uvědomují.¹ Dokazuje to i fakt, že se většina států světa shodla na nutnosti jednat a krizi zmírnit. Nejpodstatnější mezinárodní úmluvou v oblasti klimatu je tzv. Pařížská dohoda podepsaná 22. dubna 2016, jejímž cílem je zpomalení globálního oteplování tak, aby teplotní nárůst nepřekročil 1,5 °C v porovnání s hodnotami před průmyslovou revolucí.² Pokud ovšem chceme naplnit cíle Pařížské dohody, nestačí pouze čekat, až zákonodárci podniknou potřebné kroky. Je zapotřebí změna chování každého z nás, spolupráce všech oborů a odvětví, kultury nevyjímaje.

Právě kulturní odvětví by mělo jít příkladem a ukázat jak ostatním oborům, tak jednotlivcům, že změna je možná a nutná. Změna přístupu k přírodě, planetě a zdrojům, kterými v současné době lidstvo bezmyšlenkovitě plýtvá. Kultura je ale bohužel v oblasti udržitelnosti a ekologie pozadu, zvláště pak v českém prostředí. Protože však divadlo, filmy, výtvarné umění a další umělecké obory konzumuje velké množství lidí, má kulturní odvětví jedinečný předpoklad k tomu inspirovat, motivovat, vzdělávat, či dokonce změnit jejich názor. Vztah udržitelnosti a kulturního sektoru trefně shrnuje ředitel slovenského Fondu na podporu umenia Jozef Kovalčík: „Výhovorky, že v umení a kultúre si to nemôžeme dovoliť, alebo že inde je to ešte horšie, znejú v súčasnej situácii nielen absurdne, ale aj neakceptovateľne. Ak sa nezačne so zásadnými zmenami v umení a kultúre, v iných oblastiach spoločnosti to pôjde ešte ťažšie.“³

---

¹ soac.ac.uk, The Earth System and its Components, 1.4 The environmental crisis, https://www.soas.ac.uk/cedep-demos/000_P500_ESM_K3736-Demo/unit1/page_11.htm, vyhledáno 31. 3. 2022

² Ministerstvo životního prostředí, Pařížská dohoda, https://www.mzp.cz/cz/parizska_dohoda, vyhledáno 21. 2. 2022.

³ Kovalčík, J. Environmentálna politika a opatrenia Fondu na podporu umenia, https://www.fpu.sk/wp-content/uploads/enviropolitika-fpu_final.pdf, vyhledáno 9. 10. 2021.

Vše výše zmíněné mě motivovalo k volbě tématu práce. Druhým neméně podstatným důvodem je také má osobní praxe s organizací několika festivalů, díky které jsem se sám mohl přesvědčit, jak může být jejich produkce náročná na životní prostředí. Věřím ale, že existuje šetrnější cesta. A protože mám k přírodě, životnímu prostředí a hodnotám ekologie blízký vztah, je pro mě hledání této cesty zásadní.

Výzkum je založen na hypotéze, že se udržitelnost do praxe v českém prostředí promítá pouze nahodile a že produkčním týmům festivalů chybí systematické vzdělávání v tématu, a z toho důvodů není udržitelná praxe jednotná. Proto je cílem práce zjistit, jak vybrané české festivaly přistupují k tématu udržitelnosti v produkci, tedy, jaký mají na téma názor, jak nad ním uvažují teoreticky a jak přenášejí principy udržitelnosti do praxe. Aby byly získané poznatky použitelné v praxi, zaměřuji výzkum především na české prostředí. Téma festivalové produkce je totiž nutné chápat v kontextu místní legislativy a infrastruktury (např. doprava, zdroje energií, možnosti likvidace odpadů atd.), a proto považuji průzkum situace v České republice za nejpřínosnější. K příkladům ukázkové praxe nicméně využívám převážně festivaly zahraniční, což jen dokazuje, že je namístě se tématem v českém prostředí aktivně zabývat a já doufám, že k tomu přispějí i svou bakalářskou prací.

To je nakonec mou další motivací – šance, že některé produkční týmy svým průzkumem inspirují či motivují k udržitelnějšímu přístupu k produkci. Vzhledem k hypotéze práce totiž usuzuji, že se doposud udržitelnost do produkce festivalů dostávala pouze díky nadšeným jedincům. Pokud bych svým průzkumem přispěl nejen ke zvýšení počtu takových nadšenců a k jejich větší informovanosti, ale také k systematictější implementaci udržitelnosti do festivalové produkce, získala by práce pro mě osobně zásadní přidanou hodnotu.

Mimo teoretický úvod, ve kterém jsou vysvětleny základní pojmy, metoda práce a výběr oslovených festivalů, má práce dvě hlavní části. První část nazvaná *Teoretické a názorové postoje festivalů k udržitelnosti* se zabývá přístupem k udržitelnosti v obecnější rovině. Zjišťujeme zde, jestli a případně jak implementují produkční týmy udržitelnost do plánování a managementu, jak se v oblasti vzdělávají, jaký mají názor na zařazení principů udržitelnosti do legislativy a zda si vůbec myslí, že je potřeba brát udržitelnost při produkci festivalů v potaz. Druhá část práce s názvem *Přístupy festivalů k implementaci udržitelných postupů do praxe* pak sleduje konkrétní praktické kroky, které festivaly dělají ke snížení dopadu své činnosti na životní prostředí. Zaměřuje se

na nakládání s energiemi, odpadem, na stavbu a scénografii festivalu, catering, mobilitu, PR a marketing, merchandising, programování festivalu a partnerství.

I. DEFINOVÁNÍ POJMŮ

Udržitelný rozvoj

Pojem *udržitelný rozvoj* je možné definovat mnoha způsoby. Historicky první definici nalezneme ve studii *Naše společná budoucnost* vydané Světovou komisí pro životní prostředí a rozvoj v roce 1991: „Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.“⁴ O potřebě udržitelného rozvoje se ovšem mluvilo ještě před vydáním studie, především v kontextu zprávy Římského klubu nazvané *Meze růstu*. Šlo o počítačovou simulaci vývoje lidstva, ze které bylo patrné, že pokud lidstvo nezmění svůj životní styl, dosáhne během 21. století znečištění planety kritických hodnot, vyčerpá se úrodnost půdy atd.

Další definici najdeme například v Zákoně o životním prostředí č. 17/1992 (§6): „Trvale udržitelný rozvoj společnosti je takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich zásadní životní potřeby a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.“⁵ Právě zmínka o přírodě a ekosystémech je v kontextu festivalové produkce důležitá.

V práci pojem *udržitelný rozvoj* vyjadřuje aktivity (a tedy i produkci), které nepoškozují životní prostředí, dlouhodobě nevedou k vyčerpání zásadních zdrojů (např. voda, místo k životu) a nemají negativní vliv na životy příštích generací. Práce naopak nebere v potaz další cíle běžně spojované s *udržitelným rozvojem*, jako je například vymýcení chudoby, konec hladu, kvalitní vzdělávání, mír, spravedlnost či méně nerovností.⁶ Tyto aspekty *udržitelného rozvoje* sice mohou s festivalovou produkcí souviset, práce je ovšem zaměřena pouze na udržitelnost environmentální, nikoli na společenskou či ekonomickou (viz níže).

---

⁴ Gro Harlem Brundtlandová, aj. *Naše společná budoucnost*. 1 vyd. Praha : Academia, 1991. 47 s. ISBN 80-85368-07-02

⁵ Zákon o životním prostředí č. 17/1992, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-17>, vyhledáno 9. 4. 2022

⁶ OSN 2015, Agenda OSN pro udržitelný rozvoj 2030, Cíle udržitelného rozvoje, <https://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/sdgs/>, vyhledáno 21. 2. 2022.

Udržitelnost

Udržitelnost může být definována například jako zabránění vyčerpání přírodních zdrojů v zájmu zachování ekologické rovnováhy.⁷ Širší a pro kontext práce příhodnější pojetí *udržitelnosti* nalezneme například ve stanovách Komise udržitelnosti Kalifornské univerzity v Los Angeles: „Udržitelnost je propojení zdraví životního prostředí, sociální rovnosti a ekonomické životaschopnosti za účelem vytvoření prosperujícího, zdravého, rozmanitého a odolného společenství pro dnešní i příští generace.“⁸ Z definice je zřejmé, že se udržitelnost opírá o tři pilíře - environmentální, společenský a ekonomický. Je třeba zdůraznit, že tato práce se soustředí primárně na pilíř environmentální a jen díky odpovědím respondentů⁹ může okrajově zohledňovat hledisko sociální či ekonomické.

Definice *udržitelnosti* v kontextu práce – pokud *udržitelný rozvoj* chápeme jako komplexní pohled na život, *udržitelností* pak rozumíme vlastnost dané lidské činnosti. Pokud je činnost (např. festivalová produkce) udržitelná, je v souladu s výše definovanými principy *udržitelného rozvoje*. Pojem *udržitelnost* pak přeneseně znamená soubor praktických postupů, které je třeba naplnit, aby činnost mohla být označena za udržitelnou. Například – pokud mluvíme o „zanesení udržitelnosti do dotačního systému“, znamená to, že dotační systém vyžaduje doložení praktických postupů, které ve výsledku zaručí, že projekt bude udržitelný (resp. udržitelnější, blíže ideálům udržitelného rozvoje).

---

⁷ Cambridge Dictionary, sustainability, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sustainability>, vyhledáno 4. 4. 2022

⁸ UCLA Sustainability Committee, Guiding campus principles of sustainability, 2 s., <https://www.sustain.ucla.edu/wp-content/uploads/UCLA-Sustainability-Charter.pdf>, vyhledáno 21. 2. 2022, originál: Sustainability is the integration of environmental health, social equity and economic vitality in order to create thriving, healthy, diverse and resilient communities for this generation and generations to come., překlad: Tomáš Kočí

⁹ Pro lepší čitelnost textu budu nadále využívat u slova „respondent“ generické maskulinum. Považuji ale za důležité zdůraznit, že velká část z nich byly respondentky.

Udržitelný postup

Udržitelný postup není běžně používaný termín, ale pro nedostatek české terminologie je nutné si ho pro potřeby práce zavést. *Udržitelným postupem* je v práci myšlena konkrétní praktická činnost, která vede k udržitelnému výsledku (festivalu). Příklady *udržitelných postupů* v souvislosti s festivalovou produkcí mohou být třídění odpadů, nahrazení chemických záchodů kompostovatelnými, omezení či zrušení tisku atd.

Mobilita

Mobilitou je v práci myšlena veškerá doprava spojená s festivalem, tedy cestování návštěvníků, vystupujících, ale také doprava produkčního týmu a materiálů.

Uhlíková neutralita a net-zero

V kontextu práce rozumíme uhlíkovou neutralitou stav, kdy subjekt (stát, firma, jedinec ap.) odstraní stejné množství CO₂ jako svou činností vyprodukoval, často použitím uhlíkových náhrad (viz kapitola 4.5. *Ekologická stopa, uhlíková stopa a uhlíkové náhrady*).¹⁰ Pojem net-zero (čistá nula) pak znamená stav, kdy subjekt odstraňuje z atmosféry stejné množství *všech skleníkových plynů* (resp. jejich ekvivalent) jako vyprodukoval.¹¹ V praxi ovšem můžeme narazit i na odlišné pojmy. Některé zdroje například používají termíny „carbon neutrality“ a „net-zero carbon“ při odstraňování CO₂ a termíny „climate neutrality“ a „net-zero emissions“ při redukci všech skleníkových plynů.¹²

---

¹⁰ Tara Bernoville, What is the difference between carbon neutral, net-zero and climate positive?, <https://plana.earth/academy/what-is-difference-between-carbon-neutral-net-zero-climate-positive/>, vyhledáno 21. 2. 2022, originál: Carbon neutral means that any CO₂ released into the atmosphere from a company's activities is balanced by an equivalent amount being removed.

¹¹ Tamtéž, originál: Net-Zero emissions balance the whole amount of greenhouse gas (GHG) released and the amount removed from the atmosphere. Překlad: Tomáš Kočí

¹² Fakta o klimatu, Co přesně znamená uhlíková neutralita?, <https://faktaoklimatu.cz/explainery/uhlikova-neutralita>, vyhledáno 12. 4. 2022

Upcyklace

Upcyklace je proces přeměňování odpadového materiálu nebo nepotřebných produktů v nové materiály či produkty lepší kvality pro zlepšení hodnot životního prostředí.¹³ V kontextu festivalové produkce se s upcyklací setkáme u stavby a scénografie festivalu nebo u výroby merchandisingu (využití odpadních látek k vytvoření nového oblečení).

---

¹³ ASSMAN, Upcyklace, <http://www.assmann.cz/blog-upcyklace-detail-51>, vyhledáno 29. 3. 2022

II. METODA PRÁCE

Třemi hlavními zdroji jsou dotazníková šetření, řízené rozhovory a literatura a online zdroje. Následující část popisuje metodu tvorby dotazníkového šetření a vedení řízených rozhovorů.

Protože plná verze dotazníku byla pro respondenty velmi časově náročná na vyplnění, bylo třeba dotazníkové šetření provést prostřednictvím dvou dotazníků. Pro přehlednost je nazýváme *plná verze* dotazníku a *zkrácená verze* dotazníku. Následující část práce se zabývá obsahem a strukturou dotazníků, odůvodňuje jednotlivé otázky a popisuje, komu byla která verze určena. V neposlední řadě rozebírá metodu řízených rozhovorů.

1. Plná verze dotazníku

Plná verze dotazníku obsahuje celkem 59 otázek, z toho 44 povinných. Protože cílem práce je získat co nejdetailnější vhled do tak široké a v českém prostředí relativně přehlížené problematiky jako je udržitelnost ve festivalové produkci, převažují otázky otevřené. Z celkových 59 otázek je 55 otevřených, díky čemuž je možné z dotazníkového šetření získat dostatečně detailní data. Uzavřenost otázek by naopak vedla k nedostatečným, či dokonce zkresleným výsledkům. U devíti otázek byl přidán dodatek „Proč ano/ne?“ (apod.), který má vést respondenty k odůvodnění svých odpovědí.

Plná verze dotazníku je rozdělena na 13 částí (kompletní znění dotazníku viz *Příloha č. 4*):

- i. *informace o respondentech* – Jméno a příjmení, kontakt, souhlas s využitím jména k účelům práce.
- ii. *obecné informace o festivalu* – Účelem druhé části je získat základní parametry festivalu, tedy název festivalu, místo a čas konání, žánrové vymezení, počet uskutečněných ročníků, detailní popis místa (míst) konání festivalu, průměrný počet návštěvníků, průměrný rozpočet a dobu příprav festivalu. Díky zde

získaným informacím je možné vztahovat některá data z dalších částí dotazníku k měřitelným parametrům jako například k výši rozpočtu nebo datu konání. To následně umožní vyvozovat závěry typu: „filmové festivaly mají častěji samostatnou pozici v týmu, která se stará o udržitelnost produkce, protože mají v průměru vyšší rozpočty než například festivaly divadelní“ nebo „diváci hudebních festivalů nejčastěji cestují osobními automobily, protože (vybrané) hudební festivaly se konají na místech těžko dostupných hromadnou dopravou“ (obě tato tvrzení jsou pouze vymyšlené příklady, nevychází z dotazníkového šetření).

iii. *vztah festivalu k udržitelnosti v produkci* – Třetí část dotazníku zjišťuje, jaký mají respondenti názor na udržitelnost ve festivalové produkci. Další otázky třetí části zjišťují:

- I. zda a případně jak často se tématem zabývají produkční týmy při poradách
- II. co by jim pomohlo se udržitelností zabývat
- III. která pozice v produkčním týmu má udržitelnost na starost
- IV. zda mají v týmu „managera udržitelného rozvoje“/ „ekologického ombudsmana“
- V. jestli sledují svou CO₂ stopu a zda ji plánují aktivně snižovat

Poslední otázka pak popisuje některé případy ze zahraničí, kdy se udržitelnost dostává například do legislativy, doporučení či dotačních systémů, a zjišťuje, jestli si respondent myslí, že by k podobnému posunu mělo dojít i v českém prostředí.

Následující sekce dotazníku se již zabývají praktickými udržitelnými postupy v produkci, tedy konkrétními kroky, které daný festival dělá ke snížení dopadu své produkce na životní prostředí. Každá z těchto sekcí obsahuje mimo jiné otázku, která respondentovi nabízí prostor na výčet veškerých udržitelných postupů, které v dané oblasti aplikuje. Za otázkou jsou vždy uvedeny příklady takových postupů, ale otázka má primárně umožnit respondentům ukázat vlastní kreativitu v oblasti udržitelnosti. Takto vznikne kompletní seznam udržitelných postupů, které daný festival aplikuje. V dalším popisu jednotlivých částí dotazníku shrnuji tento typ otázky slovním spojením *udržitelné postupy*.

- iv. *energie* – Čtvrtá část dotazníku se zabývá energiemi, tedy elektřinou, vodou a případně plynem. Zjišťuje jak zdroj energií, tak přibližné množství, které festival spotřebuje. Dále se ptá na udržitelné postupy a předcházení plýtvání energiemi.
- v. *odpady* – Pátá část se zaměřuje na odpady, konkrétně na typy a množství odpadu, které festival produkuje, udržitelné postupy, předcházení tvorby odpadu, zakázané materiály při stavbě festivalu a na festivalové toalety.
- vi. *stavba a scénografie festivalu* – Šestá část dotazníku se v první řadě ptá, co všechno a z jakých materiálů produkce na festivalu staví, následně se pak soustředí na recyklaci stavebních materiálů a udržitelné postupy.
- vii. *catering* – V rámci cateringu dotazník kromě udržitelných postupů zjišťuje, jaké nabízí festival v tomto ohledu služby a zda si je zajišťuje sám, či využívá externí dodavatele (outsourcing).
- viii. *mobilita* – Osmá část dotazníku mimo udržitelných postupů zjišťuje, jakými dopravní prostředky je možné (nebo nutné) se na festival dopravit, jakou průměrnou vzdálenost návštěvníci na festival cestují, které dopravní prostředky nejčastěji využívají a zda respondenti sledují náročnost automobilové dopravy produkčního týmu, stavby, dodavatelů atd.
- ix. *PR a marketing* – Devátá část zjišťuje, skrze které sociální sítě se festival propaguje a zda bere v potaz náročnost sociálních sítí na životní prostředí. Dále tato část obsahuje otázky ohledně množství tištěné propagace festivalu a udržitelných postupů.
- x. *merchandising* – Desátá část se ptá, co tvoří merchandising festivalu, jak nakládá festival s neprodaným merchandisingem, zda nezvažují celkové zrušení merchandisingu a které udržitelné postupy aplikují.
- xi. *program festivalu* – Jedenáctá část dotazníku se zaměřuje na programování festivalu – ptá se, jestli program festivalu nějakým způsobem zahrnuje téma udržitelnosti (např. formou workshopu či přednášky) a zda bere festival v potaz náročnost zvoleného programu na životní prostředí. Každá otázka v této sekci míří trochu jiným směrem – zatímco druhá otázka je stále zaměřena na dopady na životní prostředí festivalu samotného, první otázka míří spíše směrem osvěty návštěvníků v rámci tématu ekologie či udržitelnosti, a to nejen na úrovni udržitelnosti ve festivalové produkci.

- xii. *partneři festivalu* – Dvanáctá část se ptá, které má festival partnery a zda při volbě partnera bere v potaz jeho vztah k životnímu prostředí, případně která kritéria pořadatel sleduje.
- xiii. *ostatní* – Poslední sekce dotazníku slouží jako prostor pro další udržitelné postupy a poznámky, které respondenti nenapsali do předcházejících sekcí. Zároveň je zde otázka, zda festival získal (nebo se chystá získat) některá ocenění či certifikáty na poli udržitelnosti a ekologie.

Záměrem práce bylo, aby plnou verzi dotazníku vyplnilo co nejvíce respondentů, ale vzhledem k jeho délce bylo nutné ustoupit a vytvořit jeho zkrácenou verzi dotazníku (viz 2.1 *Zkrácená verze dotazníku*). Plná verze dotazníku byla tedy určena především pro festivaly, jejichž data měla vzhledem k tématu práce velkou hodnotu, a dále pro festivaly, u kterých nebylo pochyb, že plnou verzi vyplní (např. protože se o udržitelnost zajímají nebo protože produkční tým znám osobně).

Plnou verzi dotazníku vyplnily festivaly OLDstars on the ROUD, Korzo Národní, Boskovice – festival pro židovskou čtvrť, Festival KUKOKLI, Signal Festival, LUSTR, AKCENT – Mezinárodní festival dokumentárního divadla, United Islands of Prague, Transforma, Festival Rosnička, Mladí ladí jazz, Festival Deziluze, 4 + 4 dny v pohybu, Povaleč, VyšeHrátky, Mezinárodní filmový festival Praha – Febiofest, Festival Trať a Loutkářská Chrudim.

2. Zkrácená verze dotazníku

Zkrácená verze dotazníku obsahuje 23 otázek, z toho 19 povinných. Zkrácený dotazník shrnuje části 4 až 12 plné verze dotazníku do jedné jediné otázky, která dává prostor k vyjmenování udržitelných postupů napříč oblastmi (odpady, energie, PR a marketing atd.). Dále pak odstraňuje některé otázky v částech 2 a 13 (viz kompletní znění dotazníků). V poslední části zkrácené verze je pak přidána otázka, zda by byl respondent ochoten vyplnit obsáhlejší formulář na dané téma, nebo téma rozebrat formou rozhovoru.

Zkrácená verze dotazníku byla určena k plošnějšímu šetření než plná verze dotazníku. Zkrácenou verzí bylo osloveno větší množství festivalů, včetně těch, o kterých bylo možné se domnívat, že se tématem udržitelnosti v produkci nebudou chtít či moci zabývat do hloubky. Protože šlo ale opravdu pouze o domněnku, nabízel dotazník na konci možnost další spolupráce buď formou plné verze dotazníku nebo řízeného rozhovoru.

Zkrácenou verzí dotazníku vyplnily festivaly Pop Messe, Spectaculo Interesse, Divadlo evropských regionů – Open Air (doplňeno řízeným rozhovorem), Colour Meeting, TANECVALMEZ, Přelet nad loutkářským hnízdem, Dream Factory Ostrava, United Islands of Prague, Skupova Plzeň, Letní filmová škola Uherské Hradiště, TANEC PRAHA, Letní Letná – Mezinárodní festival nového cirkusu a divadla, Divadelní Flora, Pražský divadelní festival německého jazyka. Zkrácenou verzí dotazníku vyplnily také festivaly Mladí ladí jazz, Festival Rosnička a Febiofest, které pak ale navázaly vyplněním plné verze dotazníku.

3. Řízené rozhovory

Řízené rozhovory jsou ve výzkumu alternativou k vyplnění plné verze dotazníku. Rozhovory byly vedeny převážně s respondenty, kteří vyplnili zkrácenou verzí dotazníku a v jeho poslední části zaškrtnuli, že jsou ochotni se zúčastnit hlubšího průzkumu formou rozhovoru.

Otázky rozhovoru byly formulovány podle struktury plné verze dotazníku, nebyly ovšem zcela shodné. Cílem rozhovoru bylo totiž nejen získat většinu informací, které by respondent uvedl v plné verzi dotazníku, ale také využít možnosti doptávat se na detaily, ke kterým by pouhé vyplnění dotazníku nevedlo. Pokud se respondent v krátké verzi dotazníku již některého tématu (např. odpady, mobilita atd.) dotkl, bylo možné navázat na jeho odpovědi a snažit se získat detailnější informace. Zároveň rozhovor umožňoval probrat témata, kterými se respondent v krátké verzi dotazníku nezabýval.

Řízených rozhovorů se zúčastnili ředitel festivalu Jeden svět Ondřej Kamenický, ředitelka neziskové organizace kontrapunkt, z. ú. Barbora Hodonická za Divadlo evropských regionů – Open Air a Jiří Vydra za festival Lodžie Worldfest.

III. OSLOVENÉ FESTIVALY

Cílem průzkumu bylo oslovit co nejvíce festivalů. Nebyl předem určen minimální počet respondentů nutných k jeho ukončení, podstatné ale bylo, aby se zúčastnily festivaly různorodé, především žánrově, velikostně (rozpočtem i počtem návštěvníků) a místem konání. Celkem bylo osloveno 71 festivalů¹⁴ a 33 z nich se průzkumu zúčastnilo, ať už formou dotazníkového šetření, nebo řízeného rozhovoru.

Průzkum se nezaměřoval pouze na festivaly divadelní, protože téma udržitelnosti se týká všech uměleckých odvětví. Sledování různých žánrů festivalů umožnilo odkrýt více problémů, ale i řešení spojených s udržitelností ve festivalové produkci. Mezi respondenty jsou 3 festivaly čistě hudební, 3 filmové, 13 divadelních, 13 multižánrových a 1 festival ilustrace a komiksu¹⁵. Festivaly se také zásadně liší svou velikostí – průměrný počet návštěvníků se pohybuje od 120 po 450 000 a průměrné rozpočty od 50 000 Kč po 30 milionů Kč. Takový rozptyl je důležitý, protože například festival s velkým množstvím návštěvníků má sice logicky větší dopad na životní prostředí, zároveň ale disponuje vyššími finančními prostředky, které může vynaložit k jeho snížení.

Zásadní roli hraje také místo konání festivalu. Úplně jiné otázky v oblasti udržitelnosti bude řešit např. filmový festival konaný v několika kinech v centru města a festival, který je postaven tzv. na zelené louce¹⁶. Proto jsou mezi respondenty festivaly pořádané ve městě v plně funkčních budovách, ve městě v budovách opuštěných nebo brownfieldech a městských parcích, ale i festivaly na zelené louce. Každý areál festivalu je ovšem specifický a lokace se těžko zobecňují do pevných kategorií. Proto dotazníkové šetření obsahuje sekci, ve které respondent detailně popisuje místo konání svého festivalu.

---

¹⁴ Kompletní seznam oslovených festivalů viz *Příloha č. 3*.

¹⁵ Žánr festivalu pojmenovávali sami respondenti v dotazníkovém šetření.

¹⁶ Tj. festival, který probíhá na místě mimo městskou zástavbu, často bez snadného přístupu k energiím.

IV. TEORETICKÉ A NÁZOROVÉ POSTOJE FESTIVALŮ K UDRŽITELNOSTI

Následující část se zabývá přístupem k udržitelnosti v obecnější rovině. Zabýváme se zde vztahem zkoumaných festivalů k udržitelnosti, implementací udržitelnosti do managementu festivalu, zpřístupněním tématu udržitelnosti produkčním týmům, implementací udržitelnosti do dotačních systémů, legislativy a doporučení veřejné správy a v neposlední řadě uhlíkovou stopou a uhlíkovými náhradami.

1. Vztah zkoumaných festivalů k udržitelnosti v produkci

V první části se zaměříme na základní otázku, zda vůbec považují respondenti za důležité se udržitelností v produkci zabývat a případně proč. Dozvíme se tak, do jaké míry téma udržitelnosti mezi produkčními týmy rezonuje a jakou mají motivaci ke snižování dopadu svého festivalu na životní prostředí.

Téměř všichni respondenti uvedli, že je na místě se udržitelností ve festivalové produkci zabývat. Výjimkou byla Milada Borovičková, ředitelka festivalu TANECVALMEZ, která odpověděla, že neví. Velká část respondentů své rozhodnutí také odůvodnila a ukázalo se, že se motivace často shodují. 12 respondentů odpovědělo, že na životní prostředí či udržitelnost by měl být brán ohled ve všech odvětvích lidské činnosti, kulturu nevyjímaje. Odpovědi jsou sice různě formulované, ale jejich smysl je stejný. Výstižně ho formulovala například Marianna Cimburová za Festival Deziluze: „Při všem by se měl brát ohled na životní prostředí. Kultura má kultivovat. Ne ničit planetu.“ 6 respondentů pak odůvodňovalo potřebu udržitelnější produkce právě faktem, že festivaly představují pro životní prostředí velkou zátěž. Byly mezi nimi festivaly Divadlo evropských regionů – Open Air, Festival KUKOKLI, Signal Festival, United Islands of Prague, Transforma a Festival Rosnička, tedy festivaly, které se buď odehrávají v blízkosti přírody (Festival KUKOKLI) nebo mají velký počet návštěvníků (Signal Festival např. uvádí průměrných 450 000 návštěvníků). U takových festivalů jsou potenciální dopady na životní prostředí viditelnější než například u filmového festivalu konaného ve městě, a je tedy logické, že respondenti takto odpověděli. Zajímavý pohled pak sdílely festivaly Mladí ladí jazz, Jeden svět

a festival AKCENT. Respondenti se shodují na tom, že festivaly jsou ideální platformou k inspirování velkého množství lidí k ekologičtějšímu přístupu k životu, a měly by tedy jít příkladem.

Z průzkumu vyplývá, že v české festivalové branži se již objevuje zájem o udržitelnější produkční praxi. Je ale nutné připomenout, že více jak polovina z oslovených festivalů na dotazníkové šetření nereagovala. Nemusí to nutně znamenat, že k tématu neinklinují, ale nemůžeme to ani vyloučit. Hlavními motivacemi pro aplikování udržitelnější produkční praxe jsou názor, že by pro kulturní odvětví měla platit stejná pravidla a morální povinnosti jako pro ostatní odvětví, vysoká náročnost festivalů na životní prostředí a pozitivní vliv na návštěvníky festivalu.

2. Implementace udržitelnosti do managementu festivalu

Pokud se chce festival stát udržitelnějším, je nutné, aby se produkční tým rozhodl, jakým způsobem implementuje udržitelnost do každodenního managementu projektu. Jinými slovy – kdo se bude udržitelností zabývat, kdy a jak bude produkční tým o udržitelnosti diskutovat, kdo má rozhodující slovo, podle čeho se tým řídí (např. sepsaná environmentální politika festivalu), co jsou jejich dlouhodobé cíle atd. V následující části popíšeme na zahraničních příkladech dva různé způsoby, jak je možné zahrnout udržitelnost do managementu festivalu.

Prvním příkladem je původně Amsterdamský hudební festival DGTL, který byl v roce 2019 jmenován neziskovou organizací A Greener Festival¹⁷ nejudržitelnějším festivalem na světě. Jejich cílem je stát se v roce 2022 prvním plně cirkulárním festivalem, což je velmi ambiciózní a inspirativní záměr. Aby svého cíle dosáhli, mají v týmu manažera udržitelnosti¹⁸, který hledá alternativy k dříve běžně používaným neekologickým procesům.¹⁹ Které udržitelné postupy aplikují, není v této kapitole třeba rozvádět. Podstatné ale je, že mají v týmu člověka, který se plně věnuje udržitelnosti,

---

¹⁷ A Greener Festival, <https://www.agreenerfestival.com/>, vyhledáno 2. 4. 2022

¹⁸ V angličtině se používá pojem „sustainability manager“.

¹⁹ DGTL Amsterdam, Sustainability, THE ROAD TO CIRCULARITY, <https://dgtl.nl/sustainability>, vyhledáno 2. 4. 2022

vzdělává se v oblasti udržitelnosti a následně ve spolupráci s celým týmem udržitelné postupy aplikuje.

Odlišný přístup zvolil slovenský festival Pohoda, který v týmu nemá ani manažera udržitelnosti, ani žádnou podobnou pozici. Udržitelnost řeší každý člen týmu v kontextu své sekce (např. marketing, gastro nebo merchandising). Podle ředitele festivalu Michala Kaščáka řeší udržitelnost téměř každý den, určitě na každé společné poradě. Zároveň také spolupracují s externími odborníky, konkrétně se slovenským Inštitútem cirkulárnej ekonomiky. Tato spolupráce zaručuje vzdělání v oblasti udržitelnosti pro všechny členy týmu.²⁰ Způsob implementace udržitelnosti do managementu, který zvolil festival Pohoda, je sice méně personálně a finančně náročný, vyžaduje ale o to větší odhodlání, nebo dokonce nadšení všech členů týmu.

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že žádný ze zkoumaných festivalů nemá v produkčním týmu manažera udržitelnosti či obdobnou pozici. Nejčastějším důvodem je nedostatek financí na zaplacení takové pozice. Respondent za hudební festival Pop Messe ale uvádí, že člověka na takovou pozici hledají. Pop Messe má průměrný rozpočet 8 milionů Kč, a je tedy pravděpodobnější, že by organizátoři ve svém rozpočtu mohli vyhradit finance na zaplacení manažera udržitelnosti. Zájem o podobnou organizační složku vyjádřila také Barbora Hodonická za Divadlo evropských regionů – Open Air (zde se rozpočet pohybuje na průměrných 2,5 milionech Kč). Je ale důležité poznamenat, že výše rozpočtu není rozhodujícím kritériem. Jak již bylo řečeno výše, zavádění udržitelných postupů mnohdy financemi dlouhodobě šetří. Ušetřené finance pak mohou být využity na mzdu manažera udržitelnosti nebo jinou odbornou pomoc. Jde tedy primárně o nastavení rozpočtu a práci s ním, nikoli o jeho výši. Yvona Kreuzmannová za TANEC PRAHA dále uvedla, že sice nemají roli manažera udržitelnosti konkrétně vymezenou, ale sestavují aktuálně ekologický manuál organizace, což má na starost jeden člověk v týmu. Pozice manažera udržitelnosti tak u TANEC PRAHA vzniká organicky, ale není jasné, kolik dalších povinností mimo ekologický manuál tento člen týmu má.

U zkoumaných festivalů převládají čtyři různé způsoby implementace udržitelnosti do plánování. Nejčastějším řešením je, že se udržitelností zabývá sám projektový manager. Touto cestou jde 14 respondentů. Jedná se o praktickou alternativu

---

²⁰ Michal Kaščák, emailová korespondence, Praha 17. 2. 2022

k vytvoření samostatné pozice, protože projektový manager má vhléd do všech částí produkčních příprav, a může tedy například nejlépe vyhodnocovat, které procesy je možné dělat šetrněji. Na druhé straně, vzhledem k časové náročnosti své role nemůže věnovat této agendě adekvátní množství času. Druhou nejčastější odpovědí (7 respondentů) bylo, že se udržitelnosti věnují všichni, kteří se na přípravách podílí. V takovém případě nikdo nepřebírá nad agendou udržitelnosti odpovědnost, a chybí tím pádem člověk, který by se tématem zabýval do hloubky, vzdělával se a informace předával ostatním členům týmu. Na třech festivalech se udržitelností zabývá výkonná produkce, jde tedy spíše o praktické kroky než dlouhodobé plánování. Stejný počet respondentů pak uvedl, že na jejich festivalech na udržitelnost dohlíží vedoucí jednotlivých sekcí. Tato varianta umožňuje rozložení práce s aplikací udržitelných postupů mezi více lidí, ale spoléhá zároveň na nadšení a zájem každého z nich. Posledních 5 respondentů odpovědělo, že se udržitelností v týmu nezabývá nikdo.

V případě, že festival nemá manažera udržitelnosti, je možné alespoň částečně kompenzovat jeho absenci pravidelným diskutováním tématu na týmových poradách. Valná většina respondentů ale uvádí, že pokud se tématem na poradách zabývají, tak pouze sporadicky. Výjimkou je Arnošt Kasal za Signal Festival, který říká, že udržitelnost řeší velmi často, mimo jiné také vzhledem k tématům posledních dvou ročníků festivalu²¹. Druhou výjimkou je pak Kamila Buráňová (United Islands of Prague), kde udržitelnost produkce řeší na každé poradě, a mají dokonce pro tuto problematiku vyhrazeny i separátní porady.

Z výzkumu vyplývá, že zkoumané festivaly nejčastěji implementují udržitelnost do každodenního managementu skrze pozici projektového manažera. Naopak manažera udržitelnosti či obdobnou pozici nemá žádný ze zkoumaných festivalů. Samozřejmě není nutné, aby každý festival měl v týmu pozici manažera udržitelnosti, což nám dokazuje například slovenský festival Pohoda. Je ovšem zapotřebí obecné osvěty v tématu, aby organizační týmy byly motivovány se udržitelností zabývat a viděly, že to nutně neznamená velkou časovou a finanční investici. Seznámení organizátorů českých festivalů s dobrou zahraniční praxí by jim ukázalo mnohé výhody zavádění udržitelných postupů, což by ve finále vedlo k tomu, že by udržitelnost systematicky

---

²¹ Více o tématu Signal Festivalu k nalezení na <https://www.signalfestival.com/tema-festivalu/>.

zahrnuli do managementu festivalu (ať už skrze manažera udržitelnosti, speciální porady nebo jiné osvědčené způsoby).

3. Zpřístupnění tématu udržitelnosti produkčním týmům

Jak bylo uvedeno v úvodu, hypotézou práce je, že kultura v českém prostředí je v oblasti udržitelnosti pozadu a udržitelné postupy se do praxe dostávají nesystematicky. Následující část si proto dává za cíl zjistit, co by produkčním týmům pomohlo zpřístupnit téma udržitelnosti tak, aby se jím zabývaly systematictěji a ve větší míře. Z odpovědí respondentů vyplynula dvě podtémata – vzdělávání se v oblasti udržitelnosti a další potřeby mimo vzdělávání.

Nejčastěji uvedenými formami vzdělávání v rámci udržitelnosti byly workshop a příručka či brožura. Podobu workshopu by považovalo za vhodnou 10 respondentů a formy příručky 7 respondentů. Obě varianty ve své odpovědi srovnává Elisa Speváková (festival OLDstars on the ROUD). Ze srovnání vyplývá, že příručka je sice výhodná svou dostupností (všem přístupná, časově nenáročné použití atd.), ale ze své podstaty nemůže pokrýt všechny potřeby každého festivalu. Protože je každý festival unikátní a potýká se s jinými problémy, má forma workshopu vyšší informační hodnotu. Respondent za Dream Factory Ostrava by preferoval web s praktickými tipy a kontakty. Forma webu je oproti fixované (nebo dokonce tištěné) příručce aktualizovatelná, a může proto reagovat na nejnovější rozvoj v oblasti. Ukázkovým zahraničním příkladem podobného webu je britský Julie's Bicycle. Jiří Vydra (Lodžie Worldfest) v řízeném rozhovoru navrhl možnost systematického vzdělávání v oblasti udržitelnosti prostřednictvím networkingových organizací typu Nová síť. Podobné organizace by mohly vytvořit „motivačně-konzultační platformu“, která by zároveň propojovala zástupce festivalů či kulturních institucí tak, aby praktické poznatky o udržitelnosti sdíleli.

Mimo vzdělávání v tématu byly nejčastěji vyjádřenou potřebou již výše zmíněné finance. 7 respondentů uvedlo, že by si s vyšším rozpočtem mohli dovolit trávit problematikou udržitelnosti více času či tuto sekci personálně zajistit. Simona Vičar

(Divadelní Flora) a Marianna Cimburová (Festival Deziluze) se shodují, že by udržitelnost měla být jedním z kritérií při hodnocení dotačních žádostí. Ondřej Kamenický v řízeném rozhovoru dokonce zmínil, že by pro financování udržitelných postupů mohly existovat samostatné dotační výzvy. Podobný názor sdílí Arnošt Kasal (Signal Festival), který zároveň uvádí, že implementaci udržitelných postupů by měla po pořadatelích chtít sama veřejná správa (podrobněji viz kapitola *4.4 Implementace udržitelnosti do dotačních systémů, legislativy a doporučení veřejné správy*).

Jak je z výzkumu zřejmé, zásadní v zpřístupnění tématu udržitelnosti pro produkční týmy festivalů je v první řadě systematické vzdělávání, které v České republice momentálně chybí. Jedním z možných řešení je vznik webové platformy v českém jazyce, která by shromažďovala metodiky, studie, články, ale také konference, semináře, přednášky, diskuze, workshopy atp. Pokud by podobná platforma vznikla, bylo by vhodné, aby nebyla zaměřena pouze na festivaly, ale na udržitelnost v kulturní produkci ve všech jejích podobách. Jak již bylo řečeno výše, inspirativním příkladem obdobné platformy může být britský web Julie's Bicycle. Organizace provozující platformu by pak měla networkovat jednotlivé pořadatele eventů a provozovatele kulturních institucí s odborníky v oblasti a napomáhat pořádání zmíněných akcí typu konference, workshopy atd.

Na nutnost vzdělávání navazuje i druhý sledovaný aspekt v odpovědích respondentů – finanční potřeby. Je zřejmé, že zde často dochází k nesprávnému pochopení problematiky. Udržitelnost environmentální je totiž přímo napojena na udržitelnost ekonomickou, tj. zavádění udržitelných postupů může vést k dlouhodobému šetření financí. Někteří respondenti ale očividně chápou environmentální udržitelnost jako zásadní ekonomickou investici, ve skutečnost jdou však environmentální udržitelnost a ekonomická udržitelnost ruku v ruce.

4. Implementace udržitelnosti do dotačních systémů, legislativy a doporučení veřejné správy

Dalším tématem teoretičtější části práce je zavádění environmentálních opatření do legislativy, dotačních systémů nebo doporučení veřejné správy. Kapitola uvádí dva

příklady podobných opatření ze zahraničí a následně zpracovává odpovědi respondentů.

Prvním příkladem je slovenský Fond na podporu umenia a dokument nazvaný *Environmentálna politika a opatrenia Fondu na podporu umenia*. Dokument prohlašuje, že od roku 2020 bude Fond na podporu umenia v žádostech o dotace vyžadovat popis environmentálních opatření, která žadatel při produkci projektu aplikuje. Součástí dokumentu je také praktická metodika rozdělená do sedmi oblastí – minimalizace tvorby odpadu, zabezpečení třídění a zhodnocování odpadu, optimalizace dopravy, zelené pořízování produktů a služeb, využívání zdrojů, zelená infrastruktura a architektura, environmentální povědomí. Každá oblast je pak rozdělena na dílčí podoblasti a následně na jednotlivá praktická doporučení, většinou doplněná odkazem na web s detailními informacemi, metodikou atp. Konkrétní příklad – oblast: *zabezpečení třídění a zhodnocování odpadu* → podoblast: *vytváření upcylačních center* → doporučení: *místo, kde se z nepotřebného a funkčního nábytku, textilu, elektroniky a jiných předmětů vytváří nové* → *odkaz na metodiku*. Oblasti doporučení jsou pak přiřazeny k jednotlivým dotačním programům a podprogramům tak, aby žadatel jasně věděl, na co se má soustředit. Je důležité poznamenat, že k podprogramům festivalů nebo přehlídek ve všech dotačních programech je přiřazeno veškerých sedm oblastí.²²

Dalším ukázkovým příkladem je Spojené království Velké Británie a Severního Irska (dále jen Anglie) a tamní environmentální politika. Od 1. října 2013 zde pro velkou část organizací platí povinnost zahrnout do každoroční závěrečné zprávy (tzv. Directors' Report) přiznání o vyprodukovaných skleníkových plynech.²³ Na toto opatření pak od 1. dubna 2019 navazuje povinnost připojit zprávu o celkové spotřebě energií. Metodika opatření je shrnuta ve směrnici, která obsahuje detailní návod k postupu - od měření, přes přiznání samotné, až ke stanovení dlouhodobých cílů v oblasti udržitelnosti.²⁴ Povinnost týká především velkých organizací, které operují na akciových burzách

---

²² Kovalčík, J, aj. Environmentálna politika a opatrenia Fondu na podporu umenia, https://www.fpu.sk/wp-content/uploads/enviropolitika-fpu_final.pdf, vyhledáno 9. 10. 2021

²³ GOV.UK, Measuring and reporting environmental impacts: guidance for businesses, <https://www.gov.uk/guidance/measuring-and-reporting-environmental-impacts-guidance-for-businesses#reporting-greenhouse-gas-emissions>, vyhledáno 22. 2. 2022

²⁴ GOV.UK, Environmental Reporting Guidelines, March 2019, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/850130/Env-reporting-guidance_inc_SECR_31March.pdf, vyhledáno 22. 2. 2022

London Stock Exchange a New York Stock Exchange nebo jsou součástí tzv. Evropského hospodářského prostoru.²⁵ Anglická vláda ale doporučuje přiznávat, nebo alespoň měřit svou uhlíkovou stopu všem organizacím nehledě na velikost (dobrovolné měření uhlíkové stopy je rovněž zahrnuto ve výše zmíněné směrnici). Pro kulturní organizace sice povinnost pravidelného emisního přiznání zatím neplatí, od roku 2021 musí ale tyto informace přikládat k žádosti o dotace u orgánu Art Council.²⁶ Nejen tato, ale mnohá další opatření na poli udržitelného rozvoje přijímá Anglie, aby naplnila celostátní cíl nazvaný *Carbon Budget* (dále jako uhlíkový rozpočet). V řadě již šestý uhlíkový rozpočet vydaný v dubnu 2021 se zavazuje snížit do roku 2035 veškeré emise o 78 % v porovnání s rokem 1990. Poprvé se plán zaměří také na podíl Anglie na mezinárodní letecké a lodní dopravě.²⁷ Jedná se o světově nejambicióznější cíl v rámci udržitelného rozvoje a podle aktuálních dat má Anglie nakročeno k jeho úspěšnému naplnění – zatím překonala cíle prvního i druhého uhlíkového rozpočtu a pravděpodobně se jí povede do konce roku 2022 překonat i třetí.

Mezi zkoumanými festivaly se názory na tuto problematiku velmi lišily. Pět respondentů se zaváděním environmentálních opatření do dotačních systémů nebo do legislativy spíše nesouhlasí. Respondent za festival Letní Letná by pak takové požadavky považoval za „další nesmyslnou zátěž a požadavek pro pořadatele“. Petr Horák (Festival Rosnička) a Barbora Müllerová (LUSTR) neříkají přímo, že by se opatření neměla zavádět, ale že by na ně aktuálně nebyli připraveni reagovat. Respondenti za festivaly Spectaculo Interesse, Přelet nad loutkářským hnízdem a Loutkářskou Chrudim na problematiku neměli názor.

Naopak 17 respondentů by implementaci environmentálních opatření uvítalo, ovšem s různými doplňujícími komentáři. Barbora Hodonická (Divadlo evropských regionů – Open Air) to považuje za vhodné, protože by tak systém minimálně motivoval pořadatele zabývat se udržitelností. Elisa Speváková (OLDstars on the ROUD) a Manka Lustigová (Festival Trať) vyjádřily pochyby nad tím, jakou váhu by environmentální opatření měla při hodnocení žádostí o dotace mít. Respondenti za

---

²⁵ Povinnost se týká i dalších organizací, které splňují určité parametry, ale pro účely práce by byl výčet těchto parametrů příliš detailní.

²⁶ Paul Bourne, emailová korespondence, Praha 24. 1. 2022

²⁷ GOV.UK, UK enshrines new target in law to slash emissions by 78 % by 2035, <https://www.gov.uk/government/news/uk-enshrines-new-target-in-law-to-slash-emissions-by-78-by-2035>, vyhledáno 22. 2. 2022

festivaly Korzo Národní, Boskovice a Divadelní Floru by v případě zavedení opatření uvítali systematickou metodiku, a to dostatečně předem. S metodickým návodem by se měla pojit také finanční podpora, která aplikaci udržitelných postupů umožní. K tomuto názoru se připojuje i Arnošt Kasal za Signal Festival. Jan Špínka (Povaleč) a Ondřej Kamenický (Jeden svět) navrhuje, aby vznikla účelová dotace zaměřená na udržitelnost. Žádost o takovou dotaci by pak podle Jana Špinky mohla znamenat plusové body při hodnocení běžných dotací (např. výzvy Ministerstva Kultury České republiky). Další propojení dotací pak navrhuje Jiří Vydra (Lodžie Worldfest), který v rozhovoru uvedl, že environmentální opatření by měla v dotačních výzvách fungovat jako pozitivní motivace. Jako možnost vidí, že aplikace udržitelných postupů (či žádost o zmíněnou účelovou dotaci) by vedla ke snížení procenta povinného spolufinancování (opět např. u dotací MK ČR). Jindřich Krippner (AKCENT) je toho názoru, že by opatření měla být v první fázi formulována jako doporučení a případně až později jako povinnost. Zároveň vyjadřuje potřebu existence kontrolního orgánu, který bude na dodržování opatření dohlížet. Marianna Cimburová (Festival Deziluze) a Dušan Svíba (Colour Meeting) ve svých odpovědích uvádí, že by taková opatření měla být realistická i pro malé festivaly. Dušan Svíba zdůrazňuje, že přílišná byrokratická zátěž by mohla být pro malé produkční týmy likvidační a měla by být tedy adekvátní velikosti festivalu. Zároveň argumentuje, že menší festivaly mají ze své podstaty menší uhlíkovou stopu, a povinnosti vyplývající pro pořadatele by tedy měly být také menší.

Problematika implementace udržitelnosti do dotačních systémů, legislativy a doporučení veřejné správy je soudě podle odpovědí respondentů velmi polarizující. Poprvé se zde setkáváme i s mírně pobouřenými odpověďmi. Z výzkumu vyplývá, že ne všechny festivaly by byly připraveny na podobná opatření adekvátně reagovat, což souvisí s již popsáním problémem nedostatečného vzdělávání v oblasti. Součástí systematického vzdělávání popsaného v předchozí kapitole by měly být propracované metodiky ke každému případnému opatření (ať už v rámci doporučení, dotační žádosti nebo legislativy). Příklad takové metodiky přináší slovenský Fond na podporu umenia. Propracovaná metodika dobře zanesená do přehledné dotační žádosti pak odstraní hrozbu přílišné byrokratické zátěže, na kterou respondenti rovněž upozorňují. V neposlední řadě respondenti opět vyjadřují potřebu vyššího, nebo dokonce speciálního financování. O propojení environmentální a ekonomické udržitelnosti jsme již hovořili, z výzkumu si ovšem můžeme vzít jeden zásadní poznatek – případná

opatření musí vždy obsahovat pozitivní motivaci, protože jak udržitelnost, tak finance jsou citlivá témata. Opatření musí jasně vysvětlovat, že zavádění požadovaných udržitelných postupů samo o sobě vede k ekonomickým (a dalším) benefitům. Jen tak je možné motivovat ty zástupce produkčních týmů, pro které není udržitelnost přirozenou prioritou.

5. Ekologická stopa, uhlíková stopa a uhlíkové náhrady

Protože se dotazníkové šetření ve své třetí části zabývá mimo jiné *uhlíkovou stopou*, je namístě tento pojem osvětlit, a to včetně úzce souvisejících *uhlíkových náhrad*. Aby ovšem nedocházelo k záměně pojmů, je nutné prvně vysvětlit také pojem *ekologická stopa*.

„Ekologická stopa je jednotka, která nám udává, jak velkou plochu produktivní půdy potřebujeme k zajištění našich požadavků. Obsahuje v sobě vše od potravin, nejrůznějších energií, dopravy až po konečný vyprodukovaný odpad a umožňuje nám tak srovnávat jednotlivé lidské činnosti z hlediska jejich dopadů na přírodu.“²⁸

Ekologická stopa se vyjadřuje v jednotce globálních hektarů na osobu (gha/os) a porovnává se s biologickou kapacitou neboli s planetární ekologickou schopností regenerovat (ve stejné jednotce). Finální poměr nazýváme ekologický přebytek (je-li kladný), nebo ekologický dluh (je-li záporný). Výsledná ekologická stopa nám tedy říká, o kolik lidská činnost překračuje kapacitu planety Země.²⁹

Uhlíková stopa je ukazatel zatížení životního prostředí, který nepracuje s plochou země, ale vypočítává hmotnost vyprodukovaných skleníkových plynů v CO₂ ekvivalentech (CO₂e). Neměří tedy pouze hmotnost oxidu uhličitého, ale přepočítává i ostatní skleníkové plyny (např. methan, oxid dusný ad.) na jejich ekvivalent v CO₂,

---

²⁸ Kadlík P., Ekologická stopa - porovnání ekologičnosti, Příroda.cz, <https://www.priroda.cz/clanky.php?detail=113>, vyhledáno 21. 2. 2022

²⁹ Pro kontext - v roce 2017 jsme světově dosáhli deficitu 21 miliard gha, tedy přibližně ekvivalentu 1,73 planet Zemí. Česká republika byla v témž roce na žebříčku nejnáročnějších států světa na 29. příčce těsně pod Ruskou federací a nad Turkmenistánem. (https://data.footprintnetwork.org/?_ga=2.49198885.2812337.1641646426-86868315.1641646426#/), vyhledáno 22. 2. 2022)

tedy jaké množství CO₂ by způsobilo adekvátní oteplení. Jedná se o dnes již standardní metodu výpočtu zátěže na životní prostředí.

Uhlíkovou stopu můžeme dělit na přímou (primární) a nepřímou (sekundární). Přímá uhlíková stopa je množství vypuštěných skleníkových plynů bezprostředně naší aktivitou (v kontextu festivalů např. automobilovou dopravou produkčního týmu). Nepřímá uhlíková stopa jsou pak ty skleníkové plyny, které vyprodukuje třetí strana, ale je možné je s naší aktivitou spojit (např. skleníkové plyny vyprodukované při výrobě piva, které na festivalu nabízíme).³⁰

K výpočtu uhlíkové stopy existují nástroje, tzv. CO₂ kalkulátory. Přehledný seznam CO₂ kalkulátorů nalezneme například v anglické publikaci *Theatre Green Book*³¹. CO₂ kalkulátory zpracovávají informace jako např. množství dopravy včetně typu dopravního prostředku, množství vyprodukovaného odpadu, zdroj elektřiny, množství spotřebované elektřiny atd. Výsledkem je množství námi vyprodukovaných skleníkových plynů v CO₂e. Tato data nám slouží k formulaci dalšího postupu, např. stanovení konkrétních cílů v rámci snižování uhlíkové stopy nebo nastavení si politiky uhlíkových náhrad (viz níže). V kontextu festivalů může být měření uhlíkové stopy použito rovněž k argumentaci v žádosti o dotaci³² či k podpoření marketingové kampaně.

Uhlíková náhrada nebo také uhlíková kompenzace (carbon offset) je snížení či odstranění emisí oxidu uhličitého (resp. skleníkových plynů) s účelem vyrovnaní emisí vyprodukovaných jinde.³³ Jedná se o jednu z metod, které se v praxi používají k dosažení uhlíkové neutrality nebo net-zero. Uhlíkové náhrady lze aplikovat i na festivalovou produkci a některé zahraniční festivaly (např. festival We Love Green³⁴) je již využívají. Je ale nutné zdůraznit, že metoda uhlíkových náhrad by měla být posledním řešením. Priority při redukování uhlíkové stopy nastavuje organizace Julie's

---

³⁰ Lupač, M.; Novák, J.; Třebický, V. Uhlíková stopa města : metodika pro stanovení místního příspěvku ke klimatické změně. Praha: Týmová iniciativa pro místní udržitelný rozvoj, https://ci2.co.cz/sites/default/files/souboryredakce/metodika_us_web-1.pdf, vyhledáno 4. 4. 2022

³¹ Dillon, P. aj. Theatre Green Book, Book One, https://theatregreenbook.com/wp-content/uploads/2021/03/THEATRE-GREEN-BOOK-ONE_beta1.pdf, 34 s., vyhledáno 22. 2. 2022

³² V České republice zatím převážně na dobrovolné bázi a to jak u dotací veřejné zprávy, tak u dotací či darů ze soukromého sektoru (např. dotace GREEN CHALLENGE od ČSOB).

³³ World Resources Institute, Bottom Line on Offsets, https://files.wri.org/d8/s3fs-public/pdf/bottom_line_offsets.pdf, vyhledáno 15. 1. 2022, originál: A greenhouse gas (GHG) or "carbon" offset is a unit of carbon dioxide-equivalent (CO₂e) that is reduced, avoided, or sequestered to compensate for emissions occurring elsewhere., překlad: Tomáš Kočí

³⁴ We Love Green, All our eco-friendly actions in detail, <https://www.welovegreen.fr/all-our-eco-friendly-actions-in-detail/?lang=en>, vyhledáno 27. 3. 2022

Bicycle takto: měřit, vyvarovat se, snížit, vyměnit (např. vyměnit náročné zdroje energie za čisté), využívat uhlíkové náhrady (viz *Příloha č. 1*).³⁵

Uhlíkové náhrady jsou tak jako uhlíková stopa samotná měřeny v tunách ekvivalentu oxidu uhličitého (dále CO₂e), kdy jedna tuna uhlíkové náhrady je ekvivalentem jedné tuny odstraněného či ušetřeného CO₂. Jedna tuna CO₂e se pak rovná jednomu tzv. uhlíkovému kreditu.

Uhlíkové náhrady můžeme rozdělit na dva základní druhy – povinné a dobrovolné. Povinné uhlíkové náhrady se týkají například členů tzv. European Union Emissions Trading System, tedy přes 11 000 továren a elektráren, zemí Evropské Unie a Islandu, Norska, Lichtenštejnska atd. Dobrovolné uhlíkové náhrady pak míří na soukromý sektor, nebo dokonce jedince, kteří mají zájem o kompenzování své uhlíkové stopy. Festivalů by se tedy teoreticky týkaly náhrady dobrovolné. Dobrovolné uhlíkové náhrady se řídí certifikačními programy (např. the Verified Carbon Standard, the Gold Standard nebo the Climate Action Reserve), které zajišťují, aby projekty uhlíkových náhrad splňovaly všechna požadovaná kritéria.³⁶ Uhlíková náhrada musí splňovat pět kritérií, aby mohla být uvedena na trh – musí být:

1. *reálná* – uhlíková náhrada musí opravdu snižovat emise v atmosféře v porovnání s hranicí tzv. „business-as-usual“ scénáře; uhlíková náhrada snižující emise na jednom místě (fázi procesu) není platná, pokud jejím důsledkem je vznik emisí na místě jiném
2. *trvalá* – uhlíková náhrada je platná, pokud snížení emisí je permanentní, tedy pokud se emise jí odstraněné nemohou opět vrátit do atmosféry
3. *nad rámec podnikání* – jako uhlíková náhrada se nepočítá aktivita, která by se dělala v každém případě (tzv. „business-as-usual“), např. pokud legislativa požaduje po skládce odpadu zachycování metanu, nepočítá se taková aktivita jako uhlíková náhrada, protože skládka by zachycovala emise v každém případě
4. *ověřitelná* – projekty uhlíkových náhrad musí být monitorovány a pravidelně ověřovány třetí nezávislou stranou

---

³⁵ Julie's Bicycle, Hazlewood B., Webinar: Putting a price on carbon: from offsets to true value, <https://juliesbicycle.com/resource/watch-again-putting-a-price-on-carbon/>, 9:05 - 10:22, vyhledáno 15. 1. 2022

³⁶ Wikipedia, Carbon offset, https://en.wikipedia.org/wiki/Carbon_offset, vyhledáno 15. 1. 2022

5. *prokazatelná* – uhlíková náhrady musí být sledovány a musí být prokazatelné jejich vlastnictví, aby nedošlo k dvojitému započítání jejich účinku (jeden kredit může vždy nahrazovat pouze jednu tunu CO_{2e})³⁷

Projekty uhlíkových náhrad mohou mít různá zaměření. Často se jedná o investice do čisté energie (obnovitelné zdroje) nebo do energetické efektivity nových technologií. Dále pak může jít o sběr a spalování metanu, reforestaci, aforestaci³⁸ či zabraňování deforestace a projekty zaměřené na obnovu půdy tak, aby lépe zadržovala CO₂. Zajímavým typem uhlíkových náhrad je pak výkup emisních povolenek, kdy subjekt vykoupí na dobrovolné bázi emisní povolenky, které by jinak nakoupily např. elektrárny či rafinérie, které potřebují emisní povolenky k tomu, aby mohly přesáhnout legislativou dané emisní limity. Tyto podniky jsou pak nuceny dodržet původní limity bez emisních povolenek, a snížit tedy svou uhlíkovou stopu.

Cena uhlíkových náhrad se na trhu pohybuje od stovek po tisíce Kč za tunu CO_{2e}, což je zároveň jedno z hlavních úskalí této metody. Kritiky uhlíkových náhrad jsou často směřovány právě na fakt, že cena mnoha projektů není adekvátní. Některé cenové rozdíly mohou být zapříčiněny pouze rozdílnou metodou výpočtu. Realita je ale často taková, že mnoho poskytovatelů naceňuje své uhlíkové náhrady příliš nízko na to, aby odpovídaly opravdovým společenským a environmentálním škodám.³⁹ Podle webináře *Putting the price on carbon: from offsets to true value* (Julie's Bicycle) by se měla cena uhlíkových náhrad za tunu CO₂ pohybovat minimálně v řádu stovek liber, tedy cca mezi 3000 až 6000 Kč.⁴⁰

Ze zkoumaných festivalů 18 uvedlo, že svou uhlíkovou stopu nesledují, opět především z časových a finančních důvodů. Milada Borovičková (TANECVALMEZ) odpověděla, že neví, co je pojmem uhlíková stopa myšleno. Respondenti za festivaly

---

³⁷ World Resources Institute, Bottom Line on Offsets, https://files.wri.org/d8/s3fs-public/pdf/bottom_line_offsets.pdf, vyhledáno 15. 1. 2022, překlad: Tomáš Kočí

³⁸ Problém s uhlíkovými náhradami formou aforestace či reforestace spočívá v trvalosti náhrady. Kritiky často uvádí, že nově vzniklý les může potencionálním požárem či rozkladem vypustit do atmosféry výrazně více CO₂, než vykompenzuje. Zároveň je u této metody obtížné reálně měřit její dopad, protože stromy dlouho dospívají, a začínají být tedy opravdu účinné až po mnoha letech po jejich vysazení (implementace uhlíkové náhrady). Dalším bodem kritiky této metody je fakt, že některé projekty zaměřené na výsadbu stromů využívají rychle rostoucích invazivních dřevin, které pak nepříznivě zasahují do místních ekosystémů a snižují tamní biodiverzitu.

³⁹ Julie's Bicycle, Putting a price on carbon - executive summary, <https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2022/01/JB-Offsetting-Report-ExecSum.pdf>, vyhledáno 15. 1. 2022

⁴⁰ Julie's Bicycle, Hazlewood B. Webinar: Putting a price on carbon: from offsets to true value, <https://juliesbicycle.com/resource/watch-again-putting-a-price-on-carbon/>, vyhledáno 15. 1. 2022

Korzo Národní, Boskovice, KUKOKLI, Signal Festival, AKCENT a Povaleč vidí problém v absenci jasné metodiky výpočtu uhlíkové stopy. Arnošt Kasal (Signal Festival) by preferoval „veřejně dostupnou klikací aplikaci“, čímž v podstatě shrnuje funkci CO₂ kalkulátorů. I v českém prostředí již existují kvalitní internetové CO₂ kalkulátory, dobrým rozcestníkem je například webová stránka www.uhlikovastopa.cz, na které jsou odkazy na různé kalkulátory podle potřeby, např. osobní uhlíková stopa, uhlíková stopa firmy, ale také uhlíková stopa eventu.⁴¹ Právě výpočet uhlíkové stopy eventu, který se festivalové produkce týká, nabízí web www.offsetujemeco2.cz, výpočet je ovšem zpoplatněný.⁴²

Festivals Transforma, 4+4 dny v pohybu, Pop Messe a TANEC PRAHA odpověděly, že uhlíkovou stopu sledují, ale neměří. Uvědomují si uhlíkovou stopu u některých aspektů (např. doprava umělců, catering), ale nesledují veškeré aktivity. Respondent za festival Pop Messe uvedl, že po konci festivalu dokonce sázejí stromy. Nejedná se ovšem o oficiální uhlíkovou náhradu kompenzující přesně vyměřené hodnoty. Kamila Buráňová (United Islands of Prague) ve své odpovědi uvedla, že v roce 2022 se chystají svou uhlíkovou stopu měřit a v roce 2023 snižovat a v dalších letech případně kompenzovat. Produkční tým Mladí ladí jazz se pak chystá využívat uhlíkový kalkulátor, který byl vyvinut speciálně pro jazzové festivaly. V minulosti měřil svou uhlíkovou stopu festival Jeden svět. Ondřej Kamenický, ředitel festivalu, v rozhovoru řekl, že uhlíkovou stopu měřili v roce 2020, kdy téma Jednoho světa bylo „Až naprší a uschne“, ale v roce 2021 se tím nestihli zabývat kvůli komplikacím způsobeným pandemií onemocnění Covid-19. Chystají se ale k měření uhlíkové stopy opět vrátit. V závěrečné zprávě ročníku 2020 také píší: „Ekologie a životní prostředí je pro Jeden svět dlouhodobě důležité téma. Rozhodli jsme se proto našim hostům primárně nabízet dopravu autobusem nebo vlakem, a pokud je nutné létat, kompenzujeme jejich uhlíkovou stopu.“⁴³ Jeden svět tedy nakupuje uhlíkové náhrady v případě využití letecké dopravy, a to přibližně ve výši 4 % z ceny letenky.

Z výzkumu je zřejmé, že měření uhlíkové stopy a využívání uhlíkových náhrad jsou mezi zkoumanými festivaly vzácnou praxí. Pro oba procesy existují již v českém

---

⁴¹ uhlikovastopa.cz, Uhlíková stopa - cesta ke klimatické neutralitě, <https://www.uhlikovastopa.cz/cs/>, vyhledáno 22. 3. 2022

⁴² Offssetujeme CO₂, Kalkulačka uhlíkové stopy společenské akce / eventu, <https://www.offsetujemeco2.cz/spocitat-stopu-akce>, vyhledáno 22. 3. 2022; Cena výpočtu je závislá na počtu účastníků a délce akce.

⁴³ Jeden svět, Závěrečná zpráva 2020, https://www.jedensvet.cz/archive2/download/docs/454_7879-js-prubezna-zprava-2020-online-small.pdf, vyhledáno 22. 3. 2022

prostředí nástroje (CO₂ kalkulátory, nabídka uhlíkových náhrad), pro respondenty však nemají vždy ideální podobu. Z dotazníkového šetření například vyplývá potřeba zdarma dostupného kalkulátoru, ideálně zaměřeného přímo na festivaly a eventy. Používání takového kalkulátoru by bylo zároveň vhodné doplnit workshopem, který by produkční týmy naučil s aplikací správně pracovat. Pak by praxe byla standardizovaná a eliminovaly by se nejasnosti související s náročným tématem uhlíkové stopy.

Měření uhlíkové stopy je zároveň smysluplné pouze v případě dlouhodobého plánování – měření uhlíkové stopy je nástroj k plánování dalšího postupu (snižování CO₂ stopy, uhlíkové náhrady), nikoli finální výsledek. Do vzdělání je nutné zahrnout také fakt, že teorie za uhlíkovou stopou a uhlíkovými náhradami není bezchybná. Měření uhlíkové stopy může být dobrým nástrojem pro porovnávání náročnosti jednotlivých postupů (nebo např. vystoupení, představení atd.), ale nezahrnuje další důležité faktory jako je např. etičnost naší činnosti⁴⁴. Uhlíkové náhrady je pak třeba prezentovat jako poslední možnost (viz *Příloha č. 1*).

---

⁴⁴ Tímto úhlem pohledu se detailně zabývá článek „Forget your carbon footprint. Let’s talk about your climate shadow.“ (<https://www-mic-com.cdn.ampproject.org/c/s/www.mic.com/impact/forget-your-carbon-footprint-lets-talk-about-your-climate-shadow/amp>, vyhledáno 29. 4. 2022). Tématem se práce nezabývá, protože koncept „klimatického stínu“ je již spíše předmětem environmentální etiky a produkční praxi se částečně vzdaluje. Zároveň pro kontext české kulturní produkce, kde se téma udržitelnosti teprve prosazuje, je koncept „klimatického stínu“ výrazně napřed. V aktuální situaci by mohl pro mnohé představovat ideální alibi, a diskuze o něm by tedy mohla ve výsledku mít negativní efekt. Česká kulturní produkce zatím nemůže „zapomenou svou uhlíkovou stopu“, jak název článku nabádá, protože se s uhlíkovou stopou zatím ani nenaučila pracovat.

V. PŘÍSTUP FESTIVALŮ K IMPLEMENTACI UDRŽITELNÝCH POSTUPŮ DO PRAXE

1. Energie

Nakládání s energiemi (elektřinou, vodou, plynem) je velmi problematická oblast, a to samozřejmě i mimo kontext kulturních produkcí (snaha o čistou elektrickou energii je koneckonců zakotvena v samotné Zelené dohodě pro Evropu). Festivaly jsou již svou podstatou energeticky náročné a na první pohled se může zdát nemožné tuto náročnost ovlivnit, zvláště pak ve státě, kde 47,2 % elektřiny pochází z tepelných elektráren (Český statistický úřad - 2020).⁴⁵ To je však mylná domněnka. Energetickou náročnost můžeme ovlivnit jak volbou zdroje energií, tak předcházením plýtvání energiemi.

Ukázkovým příkladem je slovenský festival Pohoda. Zde už od roku 2018 používají solárně napájené lampy k osvětlení areálu, a dokonce mají vlastní solární elektrárnu, kterou pohání celou jednu stage. Přestože se festival koná na zelené louce, získává více jak 40 % z pevné sítě díky instalaci dočasných trafostanic a vyhýbá se tak použití benzínových agregátů.⁴⁶ Podobným směrem se vydaly například portugalský Boom Festival⁴⁷ nebo pařížský festival We Love Green⁴⁸, který na svých webových stránkách dokonce uvádí, že veškerá energie na festivalu je získávána z obnovitelných zdrojů.⁴⁹ Zmíněný Boom Festival také zajímavě nakládá s vodou. Areál festivalu sousedí s jezerem, a proto velmi dbají na čistotu svých odpadních vod z barů, stánků nebo sprch. Veškerou vodu čistí před, během i po festivale a návštěvníky navíc nabádají,

---

⁴⁵ Český statistický úřad, Výroba a spotřeba elektrické energie v roce 2020, <https://www.czso.cz/csu/xb/vyroba-a-spotreba-elektricke-energie-v-roce-2020>, vyhledáno 23. 2. 2022

⁴⁶ Radio Wave, Rozhovor Veroniky Ruppert a Martina Minhy, Zakladatel pohody Michal Kaščák: Svobodný festival je pro mě zázrak, <https://www.mujozhlaz.cz/rozhovor-veroniky-ruppert-martina-minhy/zakladatel-pohody-michal-kascak-svobodny-festival-je-pro-me>, vyhledáno 23. 2. 2022

⁴⁷ Boom Festival, Environment, Energy, <https://boomfestival.org/boom2022/environment/energy/>, vyhledáno 27. 3. 2022

⁴⁸ We Love Green, All our eco-friendly actions in detail, <https://www.welovegreen.fr/all-our-eco-friendly-actions-in-detail/?lang=en>, vyhledáno 27. 3. 2022

⁴⁹ Všechny tři festivaly získaly na European Festival Awards cenu Green Operations Award, respektive cenu Yourope Green 'N' Clean Festival Of The Year (Boom Festival - 2010; We Love Green - 2012; Pohoda - 2017).

aby si na festival brali pouze organická mýdla či šampóny a používali je pouze ve sprchách, nikoli v jezeře samotném. Plýtvání vody předchází omezením hodin, kdy mohou návštěvníci sprchy využít. Sledují také průtok kohoutků a sprch, aby předešli plýtvání vody (nekvalitní kohoutky mohou prokapávat).⁵⁰

Co se elektrické energie týče, valná většina respondentů využívá rozvodné elektrické sítě. Z dotazníkového šetření ale vyplývá, že ze zkoumaných festivalů 5 stále využívá alespoň jeden benzínový či naftový agregát. Jsou to Transforma, Festival Rosnička, Deziluze, Povaleč a Trať, tedy festivaly odehrávající se na zelené louce či v brownfieldech a neobydlených budovách. Jan Špinko (Povaleč) uvádí, že jejich dodavatel agregátů testuje také bateriové jednotky, které by umožnily ukládání vyrobené elektřiny, a tedy nižší celkovou spotřebu benzínu. Aktuální agregáty totiž podobnou možnost nenabízí a jejich výkon jde snížit maximálně na 40 %. V ranních hodinách, kdy je potřeba elektrické energie nižší, tedy vyrábí více elektřiny, než je potřeba. Arnošt Kasal odpověděl, že na Signal Festivalu přestali používat agregáty v roce 2021 a v následujících letech chtějí přecházet k dodavatelům energie, kteří pracují s obnovitelnými zdroji. Zajímavým příkladem ze Signal Festivalu byla pak jedna konkrétní instalace, která byla poháněna pouze lidskou silou za použití systému dynamo. Nejedná se samozřejmě o plošně aplikovatelné řešení, ale ukazuje to, že i v umělecké komunitě jsou jedinci, kteří vnímají energetickou náročnost své tvorby. Barbora Hodonická (Divadlo evropských regionů – Open Air) v řízeném rozhovoru popisovala příležitost, kterou jim v minulosti nabídla Nová síť. Šlo o možnost přejít k dodavateli energií Kolibřík, který se zaměřoval na udržitelné zdroje. Produkčnímu týmu by se ale přechod ekonomicky nevyplatil, Kolibřík navíc v roce 2021 ukončil dodávky energií.⁵¹ Šetření energiemi obsáhly ve svých odpovědích pouze tři festivaly. Colour Meeting a Povaleč zavádí ve všech možných případech LED osvětlení. Jde ovšem o poměrně standardní praxi, a je tedy možné, že i ostatní zkoumané festivaly tento udržitelný postup používají a pouze ho neuvědomují. Na United Islands of Prague pak využívají časovače pro včasné zhasínání světel v areálu.

Vodu získávají zkoumané festivaly rovněž převážně ze sítě, ale i zde najdeme výjimky. Festival KUKOKLI odebírá vodu od sousedů areálu, kteří získávají vodu ze studní.

---

⁵⁰ Boom Festival, Environment, Water, <https://boomfestival.org/boom2022/environment/water/>, vyhledáno 27. 3. 2022

⁵¹ Kolibřík Energie, Vyjádření společnosti Kolibřík Energie a.s. k příčinám a okolnostem ukončení dodávek energií v říjnu 2021, <https://www.kolibrik-energie.cz/info.html>, vyhledáno 24. 3. 2022

OLDstars on the ROUD si nechává dovážet cisternu vody od místních hasičů, což je poměrně běžná praxe u festivalů na zelené louce. Tento způsob získávání vody je ale náročnější o dopravu cisterny hasičským vozem. Kateřina Princová (Transforma) a Marianna Cimburová (Festival Deziluze) uvedly, že na jejich festivalech zachytávají dešťovou vodu, kterou následně využívají k údržbovým pracím (jeden ze sedmi praktických kroků k přiblížení se hodnotám cirkulární ekonomiky viz níže). Na festivalu Transforma zároveň využívají místní potok ke koupání, neuvádějí ovšem nic o omezování druhu mýdel, jako to dělá Boom Festival. Také u nakládání s již použitou vodou najdeme různé praxe. Většina festivalů sice využívá běžné připojení ke kanalizaci, ale některé vypouští vodu zpět do přírody. Jedná se o festivaly Mladí ladí jazz (kropení parku), VyšeHrátky, KUKOKLI a Deziluze. Tento způsob lze těžko hodnotit, protože z dotazníkového šetření není jasné, zda vodu před vypuštěním čistí. Pokud je voda opravdu čistá, je její vypuštění zpět do přírody neškodným, nebo dokonce prospěšným krokem. Pokud ale obsahuje jakékoliv chemikálie, je takové nakládání s použitou vodou riskantní. Na šetření používanou vodou se nejvíce soustředí festival Povaleč. Jan Špínka uvedl, že aplikují škrtidla kohoutků proti prokapávání, časové spínače do umyvadel a sprch a chladící mlžící stěny. Použití mlžících stěn se na první pohled nemusí zdát jako šetrná volba, je ale nutné je srovnat s chlazením se pod tekoucí vodou. Protože se Povaleč koná pravidelně první víkend v srpnu, je pravděpodobné, že v době jeho konání budou vysoké teploty a návštěvníci se budou chtít pravidelně osvěžovat. Mlžící stěny představují šetrnější alternativu k jinak nevyhnutelnému osvěžování v umyvadlech a sprchách.

Plyn využívají festivaly především na vaření, ať už pro organizační tým, či návštěvníky. Mezi zkoumanými festivaly byly 3 takové případy – OLDstars on the ROUD, Transforma a Deziluze (přibližně 3 bomby na ročník). Plyn dále využívaly festivaly AKCENT na vytápění studia a Povaleč na ohřev vody ve sprchách. Právě u posledního použití plynu je nutné zvážit, zda není možné využít šetrnější alternativy, např. ohřev vody slunečním teplem ap.

V rámci tématu energií vyplynulo z výzkumu několik zásadních kroků, na které je třeba se soustředit. Zaprvé je nutné cílit na zrušení používání benzínových agregátů ve prospěch energie z rozvodné sítě, např. využitím mobilních trafostanic (viz festival Pohoda). Ideální by byl samozřejmě přechod k obnovitelným zdrojům, a to jak prostřednictvím dodavatelů „čisté“ energie, tak instalací vlastních solárních elektráren. Obdobně u vody by měly festivaly mířit k zrušení praxe cisteren s vodou a přejít na

odběr vody ze sítě či studní. Dále je třeba vzdělávat organizátory v oblasti čištění odpadní vody a nakládání s ní a zvláště upozorňovat festivaly, které sousedí s přírodními vodními plochami nebo toky. Takové festivaly se musí zaměřit na zachování čistoty těchto přírodních vod, mimo jiné osvětou svých návštěvníků (viz Boom Festival). V neposlední řadě je třeba aplikovat udržitelné postupy, které povedou k šetření energií a tyto postupy prosazovat jako standard. Energie jsou zároveň ideálním příkladem k nastínění propojenosti environmentální a ekonomické udržitelnosti. Na energiích je totiž nejlépe vidět rovnice *ušetřené energie = ušetřené finance*, zvláště v dnešní době výrazného zdražování energií.

2. Odpady

Tvorba odpadu je značnou zátěží na životní prostředí. Mluvíme-li o festivalech, nejedná se pouze o plastové nádoby, ale také odpad vyprodukovaný stavbou a scénografií festivalu (viz níže), tiskem, toaletami nebo návštěvníky samotnými a tato problematika nekončí pouze tříděním odpadu. Existuje mnoho způsobů, jak snížit množství vyprodukovaného odpadu či jak s ním lépe nakládat.

Nejkomplexnější pohled na odpad, materiály a produkty nabízí tzv. cirkulární ekonomika (neboli oběhové hospodářství). Jedná se v podstatě o nastavení výrobního procesu tak, aby byla eliminována (nebo alespoň zredukována) tvorba odpadu a emisí, aby byl vytěžen maximální potenciál produktů a materiály z nich byly vráceny do výrobního procesu (recyklace) a aby výrobní proces umožňoval obnovu přírodních zdrojů. Opakem je dnes běžná ekonomika lineární, která stojí na principu „vezmi, vyrob, použij a zlikviduj“ a je důvodem pro vznik extrémního množství odpadu.⁵²

K dosažení kompletně cirkulární ekonomiky je nutné, aby se zapojily všechny články cyklu - od designerů, investorů nebo dodavatelů materiálu, přes politiky a výrobce produktů, až k uživatelům samotným. Je tedy zapotřebí, aby se o principy cirkulární ekonomiky zasadil každý z nás, ať už jedinec, či organizace, festivaly nevyjímaje. V dokumentu *Towards The Circular Economy – a briefing paper* najdeme těchto sedm

---

⁵² Julie's Bicycle, Towards The Circular Economy - a briefing paper, https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2022/01/Towards_the_Circular_Economy_4.pdf, vyhledáno 23. 2. 2022, překlad: Tomáš Kočí

základních kroků, které jako organizace (v našem případě festival) můžeme udělat k přiblížení se hodnotám cirkulární ekonomiky:

1. implementujte principy environmentální a sociální udržitelnosti do vaší pořizovací politiky
2. zvažte půjčení, pronájem nebo sdílení zdrojů předtím, než koupíte něco nového
3. volte produkty s dlouhou trvanlivostí, které mohou být zároveň znovu použity, opraveny, recyklovány anebo jsou biologicky rozložitelné
4. minimalizujte tvorbu odpadu prostřednictvím informovanosti o vlastních materiálových potřebách a možnostech (tj. kolik kterého materiálu reálně využijeme, co již vlastníme atd.)
5. navrhujte a vyrábějte produkty (v rámci festivalů např. scénografii areálu) tak, aby byla možná jejich demontáž nebo znovupoužití
6. zvažte odchyt dešťové vody k zavlažování zahrad či pokojových rostlin, některým druhům úklidu atd.
7. přejděte k dodavateli elektrické energie, který pracuje s obnovitelnými zdroji⁵³

Cirkulární ekonomika, respektive aplikace jejích principů, přináší nemalé benefity, například: snížení vyprodukovaných emisí, zlepšení vlastní reputace, ekonomické benefity, upevnění vztahů s místními komunitami a dodavateli, inspirace publika a dalších zainteresovaných skupin.⁵⁴

V kontextu festivalů můžeme práci s odpady neformálně rozdělit na dvě různé (ale související) části: předcházení tvorbě odpadu a správné nakládání s vytvořeným odpadem.

Předcházení tvorby odpadu v podstatě spočívá v aplikaci principů cirkulární ekonomiky. Zařadit bychom sem mohli také snahu vytvářet odpad méně škodlivý, např. nahrazení plastového nádobí kompostovatelným. Zajímavým příkladem může být americký festival Burning Man, který probíhá uprostřed nevadské pouště. Základním principem, kterým se řídí všichni návštěvníci, je „leave no trace“ neboli „nezanechej žádnou stopu“. Zároveň ale v areálu festivalu (tzv. Black Rock City) není jediný veřejný odpadkový koš. Každý se stará o svůj vlastní odpad – sbírá ho,

---

⁵³ Tamtéž (originální znění k nalezení na s. 6, překlad: Tomáš Kočí)

⁵⁴ Tamtéž

přechovává ho po dobu festivalu a na konci ho odveze.⁵⁵ Nejedná se sice o přímé předcházení tvorbě odpadu (návštěvníci mohou vyprodukovat odpadu, kolik chtějí), ale tím, že organizátoři nezprostředkují jeho odvoz, motivují návštěvníky k jeho minimalizaci. Nikdo nechce odvážet hromady odpadu, a tak se logicky snaží vyprodukovat ho co nejméně. Festival vede své fanoušky k zodpovědnosti a střídmosti. Jde o zajímavý kontrast k velkým hudebním festivalům (např. Glastonbury), po jejichž skončení je areál pokrytý vrstvou odpadků, včetně stanů, spacáků nebo oblečení. Návštěvníci takových festivalů očividně nepovažují svůj odpad za svou odpovědnost.

U nakládání se vzniklým odpadem nám může být inspirací již zmíněný Boom Festival. Základem je dnes již běžné třídění odpadu a jeho následná recyklace. Boom Festival v roce 2018 zrecykloval 40 % veškerého odpadu. K jeho pečlivému vyřídění bylo třeba 150 dobrovolníků, čímž se festival mimo jiné vyhnul energeticky náročnějšímu mechanickému procesu separace odpadu. Vyříděný odpad odevzdali přímo do rukou lokální recyklační stanici a předešli tedy smíchání již vyříděného odpadu s odpadem okolních obyvatel či jiných organizací.⁵⁶ Z postupu Boom Festivalu je zřejmé, že nestačí odpad jen vyřídřit, ale dohlédnou i na to, aby byl opravdu zrecyklován. Boom Festival rovněž velmi dbá na kompostování – kompostují nejen zbytky jídla, ale i nádobí z bramborového škrobu. V roce 2018 takto shromáždili 105,4 tun organického odpadu, který následně odevzdali místní kompostárně. Vzniklou zeminu později přivezli zpět do areálu festivalu, aby obohatili místní půdu o živiny.⁵⁷ Opět se soustředili nejen na vyřídření odpadu, ale také na jeho zodpovědné zpracování. Boom Festival navíc využívá kompostovatelné toalety jako alternativu k toaletám chemickým⁵⁸.

V České republice vznikl v roce 2008 projekt Čistý festival⁵⁹, který pomáhá festivalům s tříděním odpadu. Spoluprací s Čistým festivalem získá pořadatel mobilní koše na

---

⁵⁵ Rýgrová, M. Udržitelné divadlo, 1. vyd. Praha : Pražská scéna, 2014. 73 s. ISBN 978-80-86102-90-0

⁵⁶ Boom Festival, Environment, Waste & Compost, <https://boomfestival.org/boom2022/environment/waste/>, vyhledáno 27. 3. 2022

⁵⁷ Tamtéž

⁵⁸ V roce 2018 měl Boom Festival instalovaných 378 kompostovatelných toalet, což jim umožnil také fakt, že areál festivalu (tzv. Boomland) vlastní. Toalety tím pádem nemusí každý rok znovu instalovat a odstraňovat (podobně jako fotovoltaické elektrárny).

Boom Festival, Environment, Compost Toilets, <https://boomfestival.org/boom2022/environment/compost-toilets/>, vyhledáno 27. 3. 2022

⁵⁹ Už v názvu projektu spočívá jeho hlavní problém - slovní spojení Čistý festival evokuje, že spoluprací s projektem se stane festival stoprocentně „zeleným“, udržitelným nebo přátelským k životnímu prostředí. To ovšem nemusí být pravda. Důležité je, aby pořadatel neprezentoval spoluprací jako stoprocentní řešení problematiky odpadů (v takovém případě by šlo o greenwashing).

třídění odpadu a pomoc s hromadným odvozem odpadu na třídící linku. Zároveň projekt nabízí několik vzdělávacích aktivit pro návštěvníky festivalu např. formou Stánku Čistý festival, tematického chill-out koutku nebo Třídílny (dílna na výrobu upomínkových předmětů z vytríděného materiálu).⁶⁰ Projekt ovšem nenabízí zprostředkování dobrovolníků na práci s odpadem, ty si musí pořadatel zajistit sám. Čistý festival sice upozorňuje na problém odpadu na festivalech a částečně se ho snaží řešit, nepřistupuje k němu ale uceleně a detailně jako například právě Boom Festival.

Předcházení tvorby odpadu mezi zkoumanými festivaly má převážně charakter nahrazení škodlivých materiálů (např. plastů) šetrnějšími alternativami (kompostovatelné materiály). Mezi nejčastěji aplikované udržitelné postupy v této oblasti patří zavedení vratných kelímků a používání kompostovatelného nádobí. Využívání vratných kelímků je dnes již standard, také vzhledem k přijetí Zákona o omezení dopadu vybraných plastových výrobků, který má nabýt účinnosti 1. 7. 2022.⁶¹ S využíváním vratných kelímků se ovšem pojí několik problémů. Prvním je jejich shánění, často řešené koupí či pronájmem. V případě koupě je potřeba co nejpřesněji vyhodnotit, jaké množství kelímků opravdu potřebujeme, protože jejich výroba je samozřejmě materiálně i energeticky náročná. U pronájmu je pak důležité sehnat pronajímatele se sídlem co nejbliže našemu festivalu, abychom se vyhnuli zbytečné silniční dopravě. Ukázkové systémové řešení ale nabízí město Olomouc, které v roce 2018 nakoupilo od firmy NICKNACK 5 000 kusů kelímků a vypůjčuje je zdarma jak na akce konané městem (Dny evropského dědictví, Svátky města), tak na akce jiných organizátorů (Divadelní Flora).⁶² Podobně k problému přistupuje i město Tábor, které nakoupilo vratné kelímky kvůli své největší akci – Táborským setkáním. Podle Kateřiny Princové ovšem město Tábor kelímky nabízí pouze svým akcím, nikoli však akcím jiných pořadatelů, jako je právě festival Transforma. Druhým specifickým problémem vratných kelímků je potřeba jejich mytí. Podle Barbory Hodonické (Divadlo evropských regionů – Open Air) je v České republice velkých myček na vratné kelímky příliš málo a jsou těžko dostupné (hlavní myčka firmy NICKNACK je například v Brně a využívá ji

---

Areál festivalu sice může být díky spolupráci čistější, ale je třeba se zaměřit například i na redukci vyprodukovaného odpadu. To ovšem Čistý festival již nezprostředkovává, a odpovědnost tedy stále nese pořadatel.

⁶⁰ Čistý festival, <https://www.cistyfestival.cz/>, vyhledáno 3. 5. 2022

⁶¹ Ministerstvo životního prostředí, Vláda opětovně schválila zákon o jednorázových plastech, míří znovu do Sněmovny, https://www.mzp.cz/cz/news_20211105_Vlada-opetovne-schvalila-zakon-o-jednorazovych-plastech, vyhledáno 25. 3. 2022

⁶² Miloš Dostál, emailová korespondence, Praha 28. 3. 2022

i město Olomouc pro své kelímky). Jejich využití by znamenalo převážení kelímků autem na velké vzdálenosti, což by akorát způsobovalo další zátěž na životní prostředí. Mnoho festivalů proto umývá kelímky v ručních tlakových myčkách (tzv. spüllboy), které mají velkou spotřebu vody a často nedosahují na hygienické požadavky majitelů areálu. Právě s takovým problémem se setkal festival OLDstars on the ROUD v Roudnici nad Labem. Možným řešením je opět spolupráce města a kulturního sektoru – pokud by v každém kraji, či dokonce okrese byla myčka přístupná pro organizátory festivalů schopná pojmout velké množství kelímků, začalo by být používání vratných kelímků mnohem udržitelnější. Právě takovou spoluprací se snažila zařídit nezisková organizace kontrapunkt, z. ú. (Divadlo evropských regionů – Open Air) s městem Hradec Králové, ale z důvodu nedostatku financí z iniciativy sešlo.

Využívání kompostovatelného nebo papírového nádobí můžeme sice vidět především u festivalů, které si zajišťují catering samy, ale tento problém řeší i festivaly, jenž cateringové služby outsourcují. Festivaly Mladí ladí jazz, Korzo Národní, Transforma, Divadlo evropských regionů – Open Air a Signal Festival zakazují například svým stánkařům použití plastového nádobí. Colour Meeting chce ve spolupráci s městem Polička zorganizovat setkání s provozovateli pohostinských služeb v historickém centru města a vyzvat je k eliminaci plastového nádobí. Další způsoby, které zkoumané festivaly využívají k prevenci vzniku odpadu, jsou dobrá znalost vlastních potřeb, edukace návštěvníků a zákaz konkrétních materiálů. Korzo Národní uvedlo, že se vždy snaží objednávat pouze tolik produktů, kolik reálně spotřebují. Zní to sice jako naprosto logický postup, ale žádný z respondentů nevedl, že by systematicky mapoval vlastní zdroje a spotřebu. Kamila Buráňová (United Islands of Prague) odpověděla, že se snaží upozorňovat návštěvníky festivalu na problematiku odpadu na festivalu tak, aby diváci k jeho tvorbě přispívali co nejméně. Zajímavým a velmi konkrétním opatřením je pak zákaz používání polystyrenu na festivalu Trať.

V oblasti nakládání s již vzniklým odpadem se tři respondenti shodují na podobné metodě – spolupráci s organizacemi či jedinci specializovanými na zpracovávání odpadů. Mimo akce, které spolupracují s výše zmíněnou organizací Čistý festival, jde o následující festivaly. Festival Boskovice spolupracuje s tamní pobočkou mezinárodní společnosti SUEZ, a. s., která pořadatelům pomáhá s odvozem, tříděním a správnou likvidací odpadu. Podobnou službu zprostředkovává pro Lodžie Worldfest fanoušek festivalu, který se prací s odpadem živí. Na festivalu dohlíží na řádné třídění odpadu a pak ho hromadně odváží na recyklační stanici. Se specializovanými firmami

spolupracuje také festival 4 + 4 dny v pohybu (neuvádějí ovšem, o kterou firmu se jedná). Pokud se bavíme o tématu správného nakládání s odpady, je nutné znovu otevřít otázku kompostovatelného nádobí. Ze zkoumaných festivalů sice 5 uvedlo, že kompostují, velké festivaly ale vyprodukují více nádobí, než je běžný kompost schopný pojmout. Na zpracování takového množství je nutná specializovaná kompostárna. Podle Barbory Hodonické (Divadlo evropských regionů – Open Air) je ale v České republice pouze jedna taková kompostárna, která navíc přijímá pouze nádobí od jednoho výrobce a je opět těžko dostupná. Podle seminářů, kterých se Barbora Hodonická účastnila, jsou v takovém případě výhody kompostovatelného nádobí v rychlejším rozkladu v komunálním odpadu a šetrnější výrobě. Ideální by ale opět bylo, kdyby byly kompostárny rovnoměrně rozmístěny po území České republiky a přijímaly všechny druhy biologického odpadu.

Z výzkumu je zřejmé, že na odpady se zkoumané festivaly soustředí nejvíce. Vratné kelímky a kompostovatelné nádobí se stávají běžnou praxí. Dalším krokem je ovšem systematizace těchto udržitelných postupů. V první řadě by bylo na místě, aby krajská či okresní města nakoupila zásobu vratných kelímků, které by pak půjčovala místním kulturním eventům (viz příklad Olomouce). Společně s kelímky je třeba zavádět možnost jejich hromadného mytí ve speciálních myčkách, opět ideálně v krajských nebo okresních městech. Do třetice by obce mohly provozovat vlastní kompostárny přijímající také kompostovatelné nádobí různých druhů. Tato tři opatření by vedla k rovnoměrnému rozložení zmíněných služeb po České republice, a tedy omezení zbytečné přepravy vratných kelímků či nádobí. Zároveň by opatření ulehčila přechod od jednorázových plastů těm pořadatelům, kteří se jich stále drží. Aby však obce podobné možnosti nabízely, je nutné, aby festivaly vytvářely po podobných službách poptávku. Bez tlaku „odspodu“ mnohé obce pravděpodobně ani nenapadne, že by měly podobná opatření zavádět.

Pořadatele festivalů je dále třeba propojovat s odborníky v oblasti práce s odpady. Jejich vzájemná spolupráce povede k rychlejší a efektivnější recyklaci odpadu vzniklého na festivalu. Zároveň je ale na místě směrem k pořadatelům komunikovat, že pouhé třídění odpadu neznamena „čistý“ či „ekologický“ festival. Vyzdvihování třídění odpadu může vést pořadatele ke greenwashingu (viz organizace Čistý festival), což opět dokazuje nedostatečné vzdělání v udržitelnosti.

3. Stavba a scénografie festivalu

Součástí většiny festivalů je scénografie festivalu a stavba. Týká se to sice spíše festivalů na zelené louce, ale i festivaly ve městě využívají např. stánky (recepce, catering), stany a v nějaké podobě i scénografii. Ať už festival pouze dekoruje pevné budovy, nebo staví vlastní stany, jeviště, sprchy, odpadní koše ap., je k tomu zapotřebí velká škála materiálů. Jde zpravidla o dřevo, kov, spojovací materiály (lepidla, šrouby, vruty, stahovací pásky), látky nebo barvy, tedy materiály, které nepochybně tvoří zátěž na životní prostředí nejen jejich použitím, ale i výrobou.

Řešení se zde nabízí vcelku samo – využívat přírodní materiály, jejichž výroba minimálně zatěžuje životní prostředí; vyhýbat se vyloženě škodlivým materiálům (barvy, laky ap.); používat materiál pravidelně, nic zbytečně nevyhazovat; opravovat to, co již máme, nenakupovat zbytečně materiál nový atd. Tyto postupy lze shrnout tzv. pěti R udržitelnosti – Rethink, Reduce, Reuse, Repurpose, Recycle (hrubý překlad by mohl znít: přehodnotit, omezit, opakovaně použít, najít nový účel, recyklovat).⁶³

Přestože většina festivalů v kontextu stavby souzní s pěti R udržitelnosti minimálně z ekonomických důvodů, některé festivaly jsou samozřejmě o krok dál. Inspirativním příkladem může být například již výše zmíněný festival We Love Green. Kromě toho, že je členem tzv. *Green Deal Circular Festivals*⁶⁴ a zavázal se, že do roku 2025 bude plně cirkulární, založili také recyklační platformu CO-RECYCLAGE.⁶⁵ Zde je možné získávat či nabízet již nepotřebné materiály jako např. dřevo, látky, nábytek, barvy, elektroniku atd. Napomáhají tak dalším produkcím sehnat vše potřebné pro jejich event a přiblížit se k ideálu cirkulární ekonomiky. Podobný projekt již existuje i v České republice. Sklad uměleckého materiálu art re use byl otevřen v půlce září roku 2021 a sídlí na Praze 3. Hlavním cílem projektu je „vytvořit hlavní komunikační bod v recyklaci, distribuci a transformaci neužitečného galerijního a výtvarného materiálu na užitečný.“⁶⁶ Oproti francouzské platformě CO-RECYCLAGE se art re use blíží spíše půjčovně – materiál je možné si na event zdarma vypůjčit a posléze ho opět vrátit.

⁶³ Roadrunner, THE 5 R'S: REFUSE, REDUCE, REUSE, REPURPOSE, RECYCLE, <https://www.roadrunnerwm.com/blog/the-5-rs-of-waste-recycling>, vyhledáno 23. 2. 2022

⁶⁴ Green Deal Circular Festivals, <https://circularfestivals.nl/default.aspx>, vyhledáno 23. 2. 2022

⁶⁵ Co-recyclage, <https://www.corecyclage.com/>, vyhledáno 23. 2. 2022

⁶⁶ art re use, jsme art re use, <http://reuse.artmap.cz/o-nas/jsume-art-re-use/>, vyhledáno 23. 2. 2022

Zároveň projekt nabízí odběr již nepotřebného materiálů, který pak zařadí do svého mobiliáře. Další podobnou platformou je pak například evropské digitální odpadové tržiště Cyrkl, kde je možné prodávat i nakupovat materiál jinak určený k likvidaci. I zde je možné najít materiál vhodný pro stavbu festivalu, např. palety, špulky, zbytky textilií atd.⁶⁷

Co se stavby samotné týče, je opět zajímavý Boom Festival, kde na stavbu využívají primárně přírodní materiály, ideálně takové, které se nachází v okolní přírodě – jíl, vrba, rákos, sláma, kameny, bambus (používají stejné kusy bambusu už od roku 2006) atd. Na spojování a kotvení používají pevné materiály s dlouhou trvanlivostí (např. ocelová lana, vruty) a upotřebí je na každý ročník. Pokud pojící materiál již není bezpečný, pošlou ho k recyklaci zpět do továrny, kde byl vyroben. Dále se vyhýbají olověným, olejovým nebo jinak toxickým barvám, využívají jutové tkaniny, aktivně hledají alternativy ke stahovacím páskám atd.

V oblasti stavby a scénografie festivalu se zkoumané festivaly snaží přiblížit ideálu cirkulární ekonomiky, a to především z ekonomických a časových důvodů. Z dotazníkového šetření vyplývá, že nákup nových materiálů je velice nákladný (OLDstars on the ROUD, Povaleč) a pro většinu festivalů je snazší materiály opatřit za odvoz z druhé ruky (Divadlo evropských regionů – Open Air získává staré rekvizity a materiály od Klicperova divadla a Divadla Drak), vybartrovat či dokonce získat ze sběrného dvora (Festival Deziluze). Oprava mobiliáře (např. nábytek, palety, dřevěné špulky) pak stojí pouze lidskou prací, kterou festivaly řeší dobrovolníky. Respondenti také uváděli, že se snaží vše opravovat a používat v dalších ročnících. Například festival Divadlo evropských regionů – Open Air prošel v roce 2021 rebrandingem, který byl zaměřen na udržitelnost. Jednotlivé prvky scénografie, orientace v prostoru a značení byly proto vyrobeny tak, aby se daly přenášet do dalších ročníků a nemusely se každý rok vyrábět znovu. Podobnou praxi vidíme i u ostatních zkoumaných festivalů. Dalším udržitelným postupem, který z průzkumu vyplynul, je půjčování si mobiliáře (pivní sety, odpadkové koše ad.) a větších staveb (jeviště, stany). Mobiliář i větší stavby je sice možné si zapůjčit od rentovacích firem, ale zkoumané festivaly často upřednostňují spolupráci s obcemi, ve kterých se festival koná, místními organizacemi a obyvateli. Jde nejen o často levnější variantu, ale spolupráce také posílí vztah pořadatele s místní komunitou a veřejnou správou a mobiliář není nutné

---

⁶⁷ Cyrkl – Digitální odpadové tržiště, <https://new.cyrkl.com/cs/>, vyhledáno 29. 4. 2022

dopravovat z často vzdálených skladů rentovacích firem. Podobnou spoluprací navázal např. Festival KUKOKLI s obcí Chrastava nebo OLDstars on the ROUD s tamní školou.

Důležitým dílčím tématem stavby a scénografie je skladování. S opakovaným používáním toho samého materiálu a mobiliáře se váže potřeba jeho uskladnění. Ideálním případem je možnost skladování přímo v areálu festivalu, což využívá například Festival Deziluze (festival probíhá v objektu pivovaru v Březnici, který disponuje několika volnými prostory). Skladování se stává složitějším, pokud je sklad na jiném místě, či dokonce v jiné obci než areál festivalu. Doprava materiálů a mobiliáře se pak stává finančně, časově i environmentálně náročnější. Praktickým řešením skladování je opět spolupráce s místními organizacemi nebo s obcí. Ukázkovým příkladem je festival Divadlo evropských regionů – Open Air, který organizuje nezisková organizace kontrapunkt, z. ú. Organizátoři skladují veškerý mobiliář v kanceláři, kterou jim město Hradec Králové nabídlo za symbolický nájem a kterou pro svou práci téměř nevyužívají.

Dalšími udržitelnými postupy v oblasti stavby a scénografie jsou využívání služeb skladu uměleckého materiálu art re use (LUSTR) nebo rozdávání použité scénografie (Divadelní Flora).

Zkoumané festivaly tíhnou ke shánění materiálů z druhé ruky přirozeně, především z finančních důvodů. Jde o další důkaz faktu, že aplikace udržitelných postupů vede k šetření financí. Podobné argumenty je třeba pořadatelům festivalů zdůrazňovat. Zároveň je na místě upozorňovat na platformy zprostředkovávající materiály z druhé ruky, jako jsou například art re use, Cyrkl nebo některé bazary či bleší trhy. Podobné nabídky by mohly být shromažďovány organizací, jejíž funkci jsme nastínili již v kapitole 4.3 *Zpřístupnění tématu udržitelnosti produkčním týmům*.

Pořadatelé festivalů by se dále měli snažit navazovat spoluprací s místními obcemi, a to jak kvůli skladování materiálů, tak kvůli půjčování mobiliáře. Zde je třeba pořadatelům zdůraznit, že podobná spolupráce má také přidanou hodnotu v upevňování vztahů s místními obyvateli.

4. Catering

Produkce potravin a nápojů je často diskutovaným zdrojem emisí, který se nepochybně týká také festivalů. Potraviny a nápoje jsou konzumovány nejen návštěvníky, ale i vystupujícími umělci nebo produkčním týmem samotným. Udržitelnost našich cateringových služeb ale nekončí u dnes již běžných vratných kelímků.

Podle *Fact sheet: Food – Snacking on emissions* (Julie's Bicycle) jsou potraviny příčinou 30 % všech emisí Evropské unie. Emise vznikají v rámci celého potravinového cyklu – v zemědělství (pěstování rostlinné potravy, chov zvířete, ale také výroba a použití pesticidů, hnojiv nebo výroba krmiva), ve výrobě (např. vaření piva, procesování masa, produkce mléčných výrobků ad.), při balení, chlazení, přepravě, domácím zpracování (tepelná úprava jídla, točení piva atd.), konzumaci a likvidaci odpadů. Nemluvě o tom, že pokud své jídlo či pití nespotřebujeme a zbytek vyhodíme, byl celý tento energeticky náročný proces zbytečný.⁶⁸

Z pozice festivalové produkce můžeme náročnost námi využívaných potravin ovlivnit hned na několika místech. Zásadní je výběr dodavatele surovin a služeb. Můžeme upřednostňovat lokální dodavatele a obecně výrobce, kteří berou ohledy na životní prostředí⁶⁹. Velký vliv má také nabídka samotná – nabídka by se měla soustředit na lokální a sezónní suroviny a ideálně preferovat vegetariánská či veganská jídla, které mají menší uhlíkovou stopu než jídla masitá. Dalším důležitým faktorem je stav používaných elektrických spotřebičů, jako jsou například lednice, rychlovarné konvice, grily, toustovače ap. Spotřebiče ve špatné kondici (nebo obecně špatné kvality) vedou k neefektivnímu využívání elektřiny, tedy k plýtvání.

V rámci tématu cateringu je vhodné rozlišit, zda si pořadatel zajišťuje catering sám, či ho outsourcuje, nebo oba přístupy kombinuje. V návaznosti na to se pak liší způsob, jak pořadatel může ovlivnit náročnost svých cateringových služeb na životní prostředí. Zatímco pokud si catering obstarává sám a má nad ním plnou kontrolu, outsourcovaný catering je na první pohled v rukou dodavatele. V takovém případě je ale možné nastavit podmínky cateringu pořadatelem festivalu, např. zákaz jednorázového nádobí

---

⁶⁸ Julie's Bicycle, Fact sheet: Food - Snacking on emissions, https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2022/01/Food_factsheet_2012.pdf, vyhledáno 15. 12. 2021

⁶⁹ V Anglii již například existuje uhlíkově neutrální pivovar Adnams.

(viz kapitola 5.2 *Odpady*), omezení nabídky atd. Z průzkumu vyplývá, že mezi zkoumanými festivaly spoléhá přibližně třetina na outsourcing, třetina si zařizuje catering sama a třetina přístupy kombinuje (většinou outsourcují nabídku jídla a bary si provozují sami).

Nejčastěji aplikovaným udržitelným postupem v oblasti cateringu je preference lokálních dodavatelů. K tomuto postupu se hlásí festivaly Boskovice, KUKOKLI, OLDstars on the ROUD, Jeden svět, Transforma, Deziluze, VyšeHrátky, United Islands of Prague, Pop Messe, Colour Meeting a Divadlo evropských regionů – Open Air. Velmi častá je preference lokálních pivovarů, čímž se snižuje náročnost dopravy velkého množství sudů ze vzdálených skladů. Dalším opakujícím se udržitelným postupem je nabídka vegetariánských pokrmů. Vegetariánskou možnost stravování nabízí festivaly Mladí ladí jazz, Divadlo evropských regionů – Open Air, KUKOKLI, Boskovice (cca 50 % nabídky tvoří vegetariánská a veganská jídla), Signal Festival (interně mají nastavená povinná procenta vegetariánských a veganských jídel, která musí dodržet) a United Islands of Prague (50 % vegetariánská nabídka, veškeré suroviny jsou BIO). Výhradně vegetariánské a veganské pokrmy zatím nabízí pouze festival Trať. V neposlední řadě se zkoumané festivaly zaměřují na snížení množství vyhozeného jídla. Festivaly Boskovice, KUKOKLI, Deziluze, Transforma a Trať veškeré zbytky jídel darují. Žádný z respondentů sice neuvedl, komu přesně zbytky darují, důležité ale je, že si uvědomují závažnost problému plýtvání jídlem a aktivně hledají řešení. Kateřina Princová (Transforma) navíc dodává, že pokud po festivale zbyde velké množství jídla, zorganizují ve městě Tábor menší akce ve spřátelených podnicích, kde vše doprodají za dobrovolný příspěvek. Práce se zbylými surovinami ale může fungovat i opačným směrem. Marianna Cimburová (Festival Deziluze) uvedla, že v přípravné fázi shání pro svůj festival přebytky jídel z jiných akcí. Jde o ukázkou dobré praxe cirkulární ekonomiky – místo nákupu nových surovin primárně shání potraviny z alternativních zdrojů, kde by jinak mohly přijít vniveč.

Z výzkumu vyplývá, že zkoumané festivaly se zaměřují zvláště na využívání lokálních dodavatelů, což vede nejen k benefitům environmentálním, ale také ekonomickým (levnější doprava) a sociálním (pevnější vztahy s dodavateli). Dalším krokem, na který se mohou pořadatelé soustředit, je zrušení, nebo alespoň zmenšení nabídky masitých jídel. Tento krok však závisí jak na vzdělání pořadatelů (např. propojování pořadatelů s dodavateli bezmasých jídel, sestavit „festivalovou kuchařku vegetariánských jídel“ atp.), tak na osvětě návštěvníků, kteří často nepovažují bezmasá jídla za

plnohodnotná. Jedná se o celospolečenský problém, k jehož řešení mohou ale i festivaly přispět svým dílem. Už tím, že festival nebude nabízet masitou stravu, může některé své návštěvníky přesvědčit o kvalitách stravy vegetariánské, nebo dokonce veganské.

Zkoumané festivaly se zároveň přirozeně snaží redukovat množství vyhozeného jídla. Pořadatele je možné propojit s organizací Zachraň jídlo, která zbylá jídla daruje slabším sociálním skupinám, a přispět tak k udržitelnosti sociální. Dále je možné se zaměřit na získávání zbylých trvanlivých potravin a nápojů z druhé ruky po vzoru festivalu Deziluze. Zde je prostor pro vznik platformy, která prodej či výměnu potravin zprostředkovává, například podobným způsobem jako Cyrkl zprostředkovává přepravení odpadních materiálů (organizace Zachraň jídlo zprostředkovává potraviny primárně pro slabší sociální skupiny, a není ji proto možné takto využít). Platforma by byla zároveň užitečná pro jednorázové eventy, filmová natáčení, tzv. „food trucky“, gastro festivaly atd.

5. Mobilita

Doprava je zásadním a dobře známým původcem emisí. Přesto považuji za podstatné zahrnout stručný přehled náročnosti jednotlivých dopravních prostředků, mimo jiné také proto, že se data různí podle zdroje.

Za nejškodlivější způsob dopravy je právem označována doprava letecká. Petr Kadlík ve svém článku *Ekologická stopa – porovnání ekologičnosti*⁷⁰ sice řadí leteckou dopravu až na třetí místo za taxi a osobní auta, ale podle webináře *Art on the Move: Travel, Touring and Offsetting*⁷¹ toto platí pouze tehdy, nezapočítáme-li sekundární emise či efekty letecké dopravy. V součtu je ale letecká doprava opravdu nejnáročnější – na osobu na kilometr (o/km) vyprodukuje přibližně 195 g CO_{2e} u mezinárodního letu a 254 g CO_{2e} u letu vnitrostátního. Na druhé místo se pak se 171 g CO_{2e} o/km řadí osobní automobil, ale pouze v případě, že převáží jednoho pasažéra. Pokud je

---

⁷⁰ Kadlík P., Ekologická stopa - porovnání ekologičnosti, Příroda.cz, <https://www.priroda.cz/clanky.php?detail=113>, vyhledáno 21. 2. 2022

⁷¹ Julie's Bicycle, Webinar: Art On The Move, <https://juliesbicycle.com/resource/webinar-art-on-the-move/>, 10:24 - 11:53, vyhledáno 23. 2. 2022

automobil plný (4 pasažéři), snižuje svou uhlíkovou stopu na průměrných 43 g CO₂e a řadí se tím pádem pod autobus se 104 g CO₂e. Dále jsou v žebříčku vlak (41 g), dálkový autobus (27 g) a na posledním místě rychlovlaky společnosti Eurostar (6 g).⁷² Petr Kadlík ve svém článku navíc zařazuje mezi autobus a vlak ještě motocykl a trajekt (v tomto pořadí). Zajímavým postřehem je také vyšší náročnost taxi služeb oproti používání osobního automobilu. To souvisí s typickým provozem taxi služeb – pomalé jízdě po městě s častým zastavováním.⁷³ Zároveň zatímco osobním automobilem člověk jede jednoduše z bodu A do bodu B, taxi musí nejprve pro zákazníka přijet z bodu A do bodu B a odtud ho dovést do bodu C. Urazí tedy vyšší vzdálenost pro stejný výsledek. V každém případě je žádoucí omezovat dopravu spojenou s festivalem na minimum a prioritizovat ty způsoby dopravy, které jsou šetrnější k životnímu prostředí. To platí zvláště pro Českou republiku, která má jednu z nejhustších železničních sítí v Evropě.⁷⁴

Ukázkovými příklady ze zahraničí mohou již tradičně být Boom Festival a We Love Green. Boom Festival vypravuje vlastní autobusy, tzv. Boom Buses. V roce 2018 jich vypravili 230 a využilo je 10 176 návštěvníků ze čtyř zemí – Portugalska, Španělska, Francie a Švýcarska. Boom Festival dále navázal partnerství se společností Liftshare, profesionální platformou pro sdílené jízdy. Podle webových stránek Boom Festivalu bylo sdílenými jízdami ušetřeno 18 tun CO₂. Dalším podporovaným způsobem dopravy na festival je jízda na kole. V roce 2010 odstartovali organizátoři projekt Boom by Bike, jehož cílem je motivovat návštěvníky, aby se na festival dopravovali na kolech. Cyklisté na Boom Festival přijeli z 13 zemí a své příběhy vyprávěli v rámci programu Boom Festivalu, aby inspirovali další návštěvníky k podobným dlouhým a dobrodružným cestám.⁷⁵ We Love Green na svém webu nabízí speciálně na dopravu zaměřený CO₂ kalkulátor. Smyslem je umožnit návštěvníkovi snadný výpočet své uhlíkové stopy a její následné kompenzování. Uživatel jednoduše zadá adresu, dopravní prostředek a počet cestujících a software mu automaticky vypočítá uhlíkovou stopu a s ní doporučený počet stromů, které by měl nechat zasadit. Stránka navíc rovnou nabízí

---

⁷² Tamtéž

⁷³ Kadlík P., Ekologická stopa - porovnání ekologičnosti, Příroda.cz, <https://www.priroda.cz/clanky.php?detail=113>, vyhledáno 21. 2. 2022

⁷⁴ Český statistický úřad, Jaká je infrastruktura a dopravní park v ČR a EU?, <https://www.czso.cz/csu/czso/5100459a03>, vyhledáno 27. 3. 2022

⁷⁵ Boom Festival, Environment, Transport, <https://boomfestival.org/boom2022/environment/public-transport/>, vyhledáno 27. 3. 2022

proklik na webovou stránku PUR Projekt⁷⁶, která aforestační uhlíkové náhrady nabízí.⁷⁷

Zkoumané festivaly rovněž pracují na snížení své uhlíkové stopy zapříčiněné dopravou. Udržitelnými postupy se zaměřují jak na dopravu návštěvníků, tak na dopravu účinkujících a produkčního týmu. Sdílené jízdy nabízejí festivaly KUKOKLI, Trať a Lodžie Worldfest. Festival KUKOKLI ke sdíleným jízdám využívá veřejné Google tabulky (Google Sheets), což dokazuje, že tento udržitelný postup lze aplikovat i bez spolupráce se specializovanými partnery. Další způsoby, kterými zkoumané festivaly vedou návštěvníky k šetrnější dopravě, jsou autobusové svozy a zpoplatněné parkování (Povaleč), spolupráce s Českými drahami na marketingové kampani Na festival hromadnou dopravou (Pop Messe) nebo zákaz vjezdu aut do festivalového areálu (Transforma). Kateřina Princová navíc uvádí, že se tradiční součástí festivalu Transforma stal cyklistický závod – návštěvníci si přivezou kolo vlakem a závodí do areálu festivalu.

V rámci dopravy produkčního týmu se respondenti soustředí na optimalizaci automobilové dopravy tak, aby jezdili co nejméně a s co nejnepříjemnějšími vozy, což je současně výhodné i ekonomicky. Důraz na takovéto plánování dopravy zahrnul do svých odpovědí festivaly OLDstars on the ROUD, Deziluze, KUKOKLI, Febiofest a Boskovice, kde dokonce organizují hromadné spolujízdy pro dobrovolníky. Marianna Cimburová (Festival Deziluze) uvedla, že členům týmu proplácení benzín a naftu z rozpočtu pouze tehdy, pokud mají plné auto lidí nebo věcí. Festivaly Jeden svět a Signal Festival pak pro produkční tým půjčují elektromobily, což si mohou dovolit díky vysokým rozpočtům (oba festivaly se průměrně pohybují kolem 18 až 20 milionů Kč na ročník) a místu konání v hlavním městě Praha. Specifickou potřebu v rámci mobility musí řešit kurátorované divadelní festivaly – v rámci přípravné fáze musí členové produkčního týmu (případně dramaturgické či programové rady) objíždět česká a evropská divadla, aby následně mohli sestavit program festivalu. Respondenti za festivaly Divadelní Flora, Pražský divadelní festival německého jazyka a Dream Factory Ostrava uvádí, že k těmto účelům používají výhradně železniční dopravu. V neposlední řadě do tématu mobility patří doprava účinkujících a festivalových hostů. Dopravu po Evropě je snadné řešit vlaky (např. Divadelní Flora a Jeden svět nabízí

---

⁷⁶ PUR projekt, <https://purprojet.shop/shop?project=15>, vyhledáno 27. 3. 2022

⁷⁷ We Love Green festival CO₂ Calculator, <https://welovegreen.goodimpact.studio/>, vyhledáno 27. 3. 2022

svým hostům z kontinentální Evropy primárně železniční dopravu), ale k dopravě mezi kontinenty se běžně používá náročnější doprava letecká. Dušan Svíba (Colour Meeting) uvádí, že se v přípravné fázi snaží propojit interprety s dalšími pořadateli festivalů, aby účinkující neletěli pouze kvůli jednomu koncertu. Ondřej Kamenický (Jeden svět) představil v řízeném rozhovoru hned několik zajímavých udržitelných postupů, kterými snižují svou uhlíkovou stopu zapříčiněnou dopravou. V první řadě se snaží vybírat hosty především z Evropy, aby je mohli dopravovat pozemní dopravou, ideálně vlakem. Hosty, kteří by museli využít letecké dopravy, připojují k diskuzím skrze videohovory (tuto praxi zavedli ještě před vypuknutím pandemie onemocnění Covid-19). Pokud přesto kvůli festivalu kdokoli cestuje letadlem, přikupují k letenkám automaticky uhlíkové náhrady (viz kapitola 4.5 *Ekologická stopa, uhlíková stopa a uhlíkové náhrady*). S létáním je spojená také doprava z letiště do místa konání festivalu. Častou praxí je proplacení taxislužeb nebo vyslání auta na letiště (takto hosty dopravuje například festival 4 + 4 dny v pohybu). Festival Jeden svět ale hostům dává na výběr mezi autem a dobrovolníkem, který pro ně na letiště přijede městskou hromadnou dopravou a následně je stejným způsobem doprovodí na ubytování a festival. Takový doprovod má navíc mnohem osobnější a přátelštější charakter a není tedy divu, že všichni, kteří si tuto možnost vybrali, byli velmi spokojeni. Jeden svět navíc navázal partnerství s Pražskou integrovanou dopravou a zařídil hostům týdenní Lítačky, aby nevyužívali taxislužeb.

Z výzkumu je zřejmé, že problém mobility zkoumané festivaly řeší nekomplexně. Posun opět vážně především na systematickém vzdělání, protože řešení zde již jsou, pořadatelé jich pouze nevyužívají. Festivaly je třeba motivovat k organizaci sdílených jízd – pouze 3 respondenti uvedli, že je využívají, přestože se jedná o snadný a efektivní způsob jak zmírnit náročnost dopravy návštěvníků. Pořadatele je dále možné vést k dalším opatřením omezujícím automobilovou dopravu, jako jsou placené nebo jinak omezené parkování, autobusové svozy, motivace návštěvníků k využívání železniční dopravy či kreativnější přístupy typu cyklistické závody (Transforma) či cyklojízdy (Boom Festival). Směrem k pořadatelům je třeba komunikovat, že podobná opatření mají mnoho výhod i pro ně samotné, např. méně práce s organizací parkování a ušetření místa jinak využitého k parkování, zlepšení vlastní reputace atd.

Co se dopravy vystupujících a festivalových hostů týče, je třeba pořadatele vzdělávat např. v možnosti nákupu alespoň částečných uhlíkových náhrad. Zároveň zde vzniká

prostor pro networkování pořadatelů tak, aby účinkující či hosté vystoupili na vícero akcích, a jejich let byl tedy více opodstatněný. Takto propojení pořadatelé by navíc mohli leteckou dopravu financovat společně, a ve výsledku tedy ušetřit. V neposlední řadě je zapotřebí mezi pořadatele šířit netradiční způsoby dopravy, jako je například vysílání dobrovolníků pro hosty na letiště (Jeden svět). Takto netradiční řešení jistě nenapadnou každého, navíc je třeba je podpořit pozitivní zkušeností pořadatelů, kteří je již aplikovali.

6. PR a marketing

Součástí marketingových kampaní a PR jsou různé formy propagace. Práce se zaměřuje pouze na tištěnou (outdoor) propagaci a online propagaci (resp. komunikaci), protože jsou v kontextu festivalové produkce nejrelevantnější. Nezahrnuje tedy propagaci rozhlasovou či televizní.

K marketingové kampani neodmyslitelně patří tisk. Tiskem je v kontextu kapitoly myšlen nejen tisk propagačních materiálů, jako jsou plakáty, letáky nebo bannery, ale také tisk programů, brožur a dalších publikací. Tisk může být náročný na životní prostředí z mnoha důvodů: výroba papíru je energeticky náročný proces, spotřebovává velké množství vody, produkuje odpad (nejen papír, ale i materiály spojené s výrobou inkoustu či barev) a využívá nebezpečné chemikálie. Dalším často zmiňovaným důvodem, proč považujeme tisk za neudržitelný, je, že se papír vyrábí ze stromů, respektive z buničiny. Dřevo je ale ve své podstatě obnovitelný zdroj a papír se dnes navíc ve velké míře vyrábí ze sekundárních vláken (recyklace). Je těžké přesně a objektivně určit náročnost tisku na životní prostředí, protože velmi záleží na výběru dodavatele. Z *Print and the Environment – Fact Sheet*⁷⁸ (Julie's Bicycle) ale vyplývá, že výroba buničiny, papíru a tisk samotný průměrně spotřebuje 1 - 1,5 % světové energie, zatímco energetická spotřeba digitálních technologií (viz níže) je přibližně 3,3 %. V roce 2009 pak vyprodukovala výroba buničiny, papíru a tisk „pouhých“ 0,6 % všech skleníkových plynů.

---

⁷⁸ Julie's Bicycle, Print and the Environment - Fact Sheet, https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2022/01/Print_and_the_Environment-Fact_Sheet_2015.pdf, vyhledáno 23. 2. 2022

Online propagace či spíše komunikace je dnes již samozřejmostí. Bohužel se na náročnost digitálních technologií (a v našem případě tedy i online propagace) na životní prostředí často zapomíná. Digitalizace je totiž často chápána jako nástroj ke snížení materiálové náročnosti daného odvětví. Příkladem mohou být chytré budovy ve stavebnictví či precizní zemědělství (smart farming).⁷⁹ Podobně i v kulturní produkci vidíme tendenci dávat přednost online propagaci na úkor propagaci outdoorové. Benefits digitalizace jsou ale často přeceňovány, především protože její nepřímé negativní vlivy nejsou brány v potaz. Zapomíná se na tzv. „odrazový efekt“ (rebound effect), který vede ke zvýšení používání zdroje, který se stal vývojem technologií levnější.⁸⁰ V našem případě by odrazový efekt mohl vypadat takto: online propagace sice šetří materiál (papír), ale protože je pro produkci festivalu levnější a jednodušší, využívá ji čím dál více produkcí, a zvyšují tedy svou digitální energetickou spotřebu. Digitální energetickou spotřebu je také obtížné v každodenním životě vnímat kvůli její „neviditelnosti“. Zatímco například negativní vlivy automobilové dopravy jsou relativně „hmatatelné“ (vidíme a cítíme výfukové plyny, vnímáme množství aut na silnicích atd.), náročnost našich mobilních zařízení a našich online aktivit je obtížné registrovat. Ve skutečnosti je ale náročnost našich digitálních zařízení (jak výroby, tak užívání) značná. Podle pařížské studie *Lean ICT - towards digital sobriety* (The Shift Project) mohly digitální technologie v roce 2013 za 2,5 % vyprodukovaných skleníkových plynů a v roce 2018 za 3,7 % (předpokládá se, že se do roku 2025 toto číslo zdvojnásobí).⁸¹ Pro porovnání - v roce 2016 byla letecká doprava zodpovědná za 1,9 % skleníkových plynů, v roce 2018 za 2,5 % vyprodukovaného CO₂ (toto číslo nezahrnuje ostatní skleníkové plyny).⁸² Digitální technologie tvoří skleníkové plyny zprostředkovaně svou velkou energetickou náročností (ideálním řešením by byl samozřejmě přechod na obnovitelné zdroje energie). Studie *Lean ICT* dělí digitální energetickou spotřebu podle příčiny na spotřebitele, sítě, datová centra, produkci chytrých telefonů, produkci počítačů, produkci televizí a další produkci. V roce 2017 platil poměr spotřebitelé – 20 %; sítě – 16 %; datová centra – 19 %; produkce chytrých telefonů – 11 %; produkce počítačů – 17 %; produkce televizí – 11 % a další produkce – 6 % (viz *Příloha č. 2*).

---

⁷⁹ Ferreboeuf H., aj. (Lean ICT working group). *Lean ICT - towards digital sobriety*, The Shift Project 2019, https://theshiftproject.org/wp-content/uploads/2019/03/Lean-ICT-Report_The-Shift-Project_2019.pdf, vyhledáno 29. 3. 2022

⁸⁰ Tamtéž

⁸¹ Tamtéž

⁸² Ritchie, H. *Climate change and flying: what share of global CO₂ emissions come from aviation?*, 22. 10. 2020, Our World in Data, <https://ourworldindata.org/co2-emissions-from-aviation>, vyhledáno 23. 2. 2022

Online propagací přispívá tedy festival především k první třem příčinám: 1) vede spotřebitele k dalšímu užívání digitálních technologií, 2) využívá sítě, jejichž udržování spotřebovává elektrickou energii a 3) přispívá k tvorbě nových dat, která jsou uchovávána v energeticky velmi náročných datových centrech.

Z výše uvedených dat o uhlíkové stopě digitálních technologií je možné vypočítat uhlíkovou stopu každé aktivity na internetu. Například jedno vyhledávání na Googlu vyprodukuje 0,2 g CO₂⁸³, průměrný email 4 g CO₂⁸⁴ a hodinu dlouhé sledování videa na YouTube či Netflixu má pak za následek 36 g CO₂⁸⁵. Uhlíkovou stopu online propagace festivalu je tedy možné přesně měřit. Problémem je, že ve festivalové produkci (jako ostatně i v dalších oborech) je nereálné vést kompletní evidenci všech emailů, příspěvků na sociálních sítích atd. Jak vyplývá z odpovědí respondentů v kapitolách výše, zkoumané festivaly nemají ani finanční, ani lidské kapacity na to, aby se takto časově náročným procesem zabývaly.

V první řadě se při vyhodnocování dotazníkového šetření budeme soustředit na tištěnou propagaci a poté navážeme úzce souvisejícím tématem online propagace. 11 respondentů uvedlo, že se snaží systematicky minimalizovat náklady tisku a tři respondenti navíc využívají primárně recyklovaný papír (Boskovice, 4 + 4 dny v pohybu, Divadlo evropských regionů – Open Air). Ondřej Kamenický (Jeden svět) v rozhovoru uvedl, že v posledních letech nechávají vyrábět reklamní bannery tak, aby byly použitelné každý ročník festivalu. Kompletní zrušení tisku pak prý zavedl festival Transforma (kromě doprovodných akcí pro místní obyvatele mimo hlavní program festivalu). S omezením či zrušením tisku ale respondenti zároveň uváděli, že propagaci přesouvají do online prostředí. Z dotazníkového šetření vyplývá, že všechny festivaly dominantně používají propagaci na sociálních sítích, především pak na Facebooku, Instagramu, YouTube, Spotify, Twitteru, TikToku, často ještě

---

⁸³ Official Google Blog, Powering a Google search, <https://googleblog.blogspot.com/2009/01/powering-google-search.html>, vyhledáno 23. 2. 2022

⁸⁴ Berners-Lee, M. How Bad Are Bananas?: The carbon footprint of everything. 1. vyd. Londýn : Profile Books LTD, 2010. 15 s. ISBN 978-1-84668-891-1. K nahlédnutí: <https://books.google.co.uk/books?id=zs13m5JquBwC&pg=PA15&dq=how+bad+are+bananas+and+email+and+0.3&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwizu8Goq4PoAhUPGsAKHb11AA0Q6AEIKTAA#v=onepage&q=how%20bad%20are%20bananas%20and%20email%20and%200.3&f=false>, vyhledáno 23. 2. 2022

⁸⁵ Carbon Brief, Factcheck: What is the carbon footprint of streaming video on Netflix? 25. 2. 2020, <https://www.carbonbrief.org/factcheck-what-is-the-carbon-footprint-of-streaming-video-on-netflix>, vyhledáno 23. 2. 2022

v kombinaci s vlastním webem. Na otázku, zda berou při propagaci v potaz náročnost sociálních sítí na životní prostředí, odpovědělo kladně pouze 5 respondentů, a to 4 + 4 dny v pohybu, Jeden svět, United Islands of Prague, Signal Festival a Korzo Národní. IT sekce festivalu Jeden svět (resp. neziskové organizace Člověk v tísni) se zároveň chystá zabývat náročností digitálních technologií, protože při přesunu festivalu do online prostoru v době pandemie onemocnění Covid-19 měli problém s udržováním chodu serverů.

Dle výzkumu je PR a marketing v kontextu udržitelnosti asi nejproblematictější a nejméně diskutovanou oblastí. Zkoumané festivaly sice snižují své náklady tisku, což ale následně kompenzují online aktivitami. O náročnosti sociálních sítí a digitálních technologií se téměř nemluví, a to nejen v prostředí kulturní produkce. Ani zahraniční praxe nám nenabízí jasná řešení, a je tedy zřejmé, že je nutné se na tuto oblast zaměřit. Protože se v této kapitole nemůžeme opřít o zřejmá řešení, uvádím dále pouze své názory a nápady.

V první řadě je třeba odborné porovnání tisku a online propagace. Aktuálně totiž pořadatelé snižují náklady tisku s předpokladem, že tisk je náročnější, protože tvoří hmatatelný odpad. Není ovšem jasné, že je tento předpoklad správný. Srovnání by navíc mohlo být propojeno s průzkumem dosahu obou alternativ. Výsledkem by tedy mohl být poměr typu *počet oslovených diváků : uhlíková stopa*. Jako dočasné a pouze částečné východisko vidím nezdvajování informací, například festivalové programy buď pouze tisknout, nebo je uvádět online. Takto je možné alespoň z části snížit uhlíkovou stopu PR a marketingu.

Dalším problémem je komplikovaný výpočet digitální uhlíkové stopy. Možným řešením by mohlo být zavedení paušálního výpočtu uhlíkové stopy digitálních technologií, tak jako se například využívá paušálních výdajů při výpočtu daně OSVČ. Pokud si tedy festival bude chtít spočítat uhlíkovou stopu (např. United Islands of Prague), ale zahrnutí digitálních technologií by bylo příliš časově náročné, použije pořadatel paušálního výpočtu této položky.

7. Merchandising

Merchandising je dnes již běžnou součástí většiny festivalů. V kontextu kulturní produkce jej chápeme jako výrobu obrandovaných předmětů prodávaných pořadatelem (festival, divadlo, kapela atd.). Slouží nejen jako potenciální zdroj financí, ale následně rovněž jako upomínkový nebo reklamní předmět. Běžně má podobu oblečení (triček, mikin, ponožek), plátěných tašek, drobných předmětů typu placky, klíčenky nebo zapalovače atd. Výroba takových předmětů s sebou ale logicky nese zátěž na životní prostředí.

Uhlíkovou stopu merchandisingu můžeme spojit s jeho výrobou, získáváním a zpracováním potřebných materiálů, distribucí, používáním i eventuální likvidací. Výpočet takové uhlíkové stopy je ale problematický, protože není jasné, jak velkou část výrobního procesu máme zahrnout ke své uhlíkové stopě. Pro přesný výpočet často chybí data, zvláště pak v případech, kdy se merchandising vyrábí v rozvojových zemích. Nejasné může být také započítávání uhlíkové stopy pramenící ze zákaznicka konce, tedy z používání předmětu a jeho případné likvidace. Je důležité si uvědomit, že pořadatel v podstatě rozhoduje o vlastnostech produktu (vzhled, materiál, kvalita a samozřejmě i náročnost na životní prostředí) jménem zákazníka, nabádá ho ke koupi předmětu a nese tedy za produkt finální odpovědnost.⁸⁶

V zahraničí často praktikovaným způsobem, jak snížit uhlíkovou stopu výroby merchandisingu, je spolupráce s firmami, které garantují jeho etickou a šetrnou výrobu. Zvláště u textilního merchandisingu se pak výrobci mohou zaměřit na lokální výrobu, certifikované látky, upcyklaci atd. Příkladem může opět být We Love Green festival, který ve spolupráci s místním kolektivem THIS IS X vytvořil kolekci nazvanou Eco-Warrior. K výrobě oblečení využili stoprocentně organickou bavlnu. Podobný postup zvolil i festival Pohoda, který ke svému merchandisingu využívá organickou bavlnu s certifikátem GOTS (Global Organic Textile Standard). Zároveň festival Pohoda nabízí svým návštěvníkům možnost potisknout si vlastní oblečení festivalovou grafikou, tzv. ALTER MERCH. Vyhýbají se tak nákladné a ekologicky náročné výrobě a zároveň nemusí řešit věčnou otázku vkusu návštěvníka.

---

⁸⁶ Bottrill, C. Fact sheet: Merchandise - A hidden emission trail, Julie's Bicycle, https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2022/01/Merchandise_factsheet_2012.pdf, vyhledáno 23. 2. 2022

Na udržitelnost merchandisingu se již soustředí i zkoumané festivaly. Nejradikálnějším a nejeфекtivnějším udržitelným postupem, který se v dotazníkovém šetření objevil, je kompletní zrušení merchandisingu. Merchandising zrušily (nebo vůbec nezavedly) festivaly AKCENT, Signal Festival a United Islands of Prague. Zrušení zvažuje rovněž festival Trať, především protože se jim nevyplatí ekonomicky. Druhým udržitelným postupem v oblasti merchandisingu je využívání ekologicky šetrných materiálů, především v případě látek. Takový merchandising vyrábí na festivalech LUSTR, Rosnička, Pražský divadelní festival německého jazyka a Transforma. S šetrnými materiály souvisí také volba dodavatele. Lokální dodavatele dle odpovědí v dotazníkovém šetření preferují festivaly 4 + 4 dny v pohybu, Jeden svět, OLDstars on the ROUD. Barbora Hodonická za Divadlo evropských regionů – Open Air dokonce uvedla, že nechávají svůj merchandising vyrábět v chráněné dílně. Zkoumané festivaly se navíc snaží vytvářet merchandising tak, aby byl přenosný mezi ročníky a nemusel se vždy vyrábět nový. Takto postupují například Dream Factory Ostrava nebo Jeden svět. Nejudržitelnějším způsobem výroby merchandisingu je upcyklace. Upcyklaci na svůj merchandising aplikovalo 8 festivalů a šlo převážně o výrobu triček z odpadních látek (např. OLDstars on the ROUD, Jeden svět) a batohů či peněženek ze starých bannerů (Loutkářská Chrudim, Vyšehrátky, United Islands of Prague). Jeden svět na příští sezónu chystá spolupráci s německým kolektivem speciálně orientovaným na výrobu bot upcyklací. Velmi originální merchandising pak plánuje festival Jeden svět vyrábět příští sezónu. Půjde o deskovou hru zaměřenou na vzdělávání mladší generace v oblasti udržitelnosti (hra má zároveň být vhodná i pro neslyšící).

Výzkum ukazuje, že merchandising stále využívá většina zkoumaných festivalů. Zvláště z řízených rozhovorů bylo zřejmé, že je merchandising nedílnou součástí festivalů a jeho zrušení pro ně nepřipadá v úvahu. Opět se tedy dostáváme ke vzdělávání, které by v tomto případě mělo být zaměřeno na výrobu merchandisingu ze šetrných a certifikovaných materiálů a na merchandising přenosný mezi ročníky. Zvláštní důraz by pak měl být dán na upcyklaci. Pro některé pořadatele může být idea výroby merchandisingu z odpadních materiálů odrazující, a je proto nutné ukazovat výhody upcyklace (stylovější výrobky, zlepšení vlastní reputace atd.). Zároveň je možné pořadatele propojovat s tvůrci na poli upcyklace a pomalé módy, aby pro ně zavedení upcyklovaného merchandisingu bylo snazší.

8. Program festivalu

Na programování festivalu v souvislosti s tématem udržitelnosti je možné nahlédnout z několika různých úhlů. Zaprvé dotazníkové šetření zjišťuje, zda festival reflektuje téma udržitelnosti, ekologie nebo životního prostředí ve svém programu (např. přednáškou, workshopem, diskuzí atp.). Druhá otázka se pak ptá, jestli pořadatel sleduje náročnost svého programu na životní prostředí nehledě na žánr (např. zda upřednostňuje kapely, které se dopravují kratší vzdálenost nebo jsou ochotny cestovat vlakem).

Programy zaměřené na udržitelnost nebo životní prostředí jsou čím dál častější, a to nejen na čistě ekologických eventech (např. Klimakemp). I na divadelních, hudebních či filmových festivalech můžeme najít podobnou programovou náplň, nejčastěji v rámci doprovodného programu. Hlavním přínosem takových programů je osvěta publika. Festivaly shromažďují velké množství lidí a mají tedy potenciál správným způsobem ovlivnit své návštěvníky. 9 respondentů uvedlo, že téma udržitelnosti či ekologie v programu reflektují. Nejčastějšími typy programů jsou přednáška, debata a workshop. Korzo národní v minulosti organizovalo debaty o klimatické změně nebo workshop kompostování, festival Transforma pak například přednášku o fenoménu tzv. dumpster divingu⁸⁷. VyšeHrátky s tématem udržitelnosti pracovali v rámci projektu *Vyše Talks* a během festivalu zorganizovali také výměnu dětského oblečení (tzv. swap). Kamila Buráňová (United Islands of Prague) uvádí, že kromě festivalu provozují projekt *Ostrov Inspirace*, který se mimo jiné zaměřuje na udržitelný rozvoj. Udržitelnost, ekologii nebo životní prostředí mají ve svém programu i dokumentární festivaly *Jeden svět* a *AKCENT*, které na tato témata přirozeně cílí.

Jiným úhlem pohledu na vztah udržitelnosti a programování festivalu je sledování náročnosti jednotlivých bodů programu. Je nesporným faktem, že každé představení, každý film nebo koncert kapely s sebou nese určitou zátěž na životní prostředí, ať je to doprava kapely či souboru, materiálová náročnost výroby scénografie k představení, spotřebovaná elektřina nebo uhlíková stopa spojená s natáčením filmu. V každém případě je možné vypočítat uhlíkovou stopu každého jednoho bodu programu a brát ji

---

⁸⁷ Dumpster diving je trend vybírání popelnic, především pak u supermarketů. Jde jak o levný způsob získání potravin, tak o boj proti plýtvání jídlem.

v potaz při tvorbě dramaturgie festivalu, například v případě, kdy jsou dvě programové možnosti srovnatelné z uměleckého i ekonomického hlediska. Z průzkumu je zřejmé, že toto kritérium dotazované festivaly příliš nezohledňují. Divadelní Flora se soustředí na produkce ze střední Evropy, tedy soubory, které je možné dopravovat vlakem. To je ovšem výsledek dramaturgického zaměření festivalu a motivace udržitelnosti je druhotná. Festivaly LUSTER a Povaleč pak sice při výběru zohledňují vzdálenost, kterou vystavující nebo účinkující bude muset cestovat, přiznávají ale, že je k tomu motivují ekonomické důvody, nikoli udržitelnost.

Z výzkumu vyplývá, že festivaly mají zájem o programovou náplň zaměřenou na udržitelnost či životní prostředí. Opět se nabízí systematická výpomoc skrze již několikrát zmíněnou organizaci, která zatím v České republice chybí. V případě programování by mohla organizace propojovat jednotlivé ověřené přednášky, workshopy a podobné typy programů a propojovat je s pořadateli festivalů. Takto vytvořená nabídka by měla zaručenou kvalitu a organizace by se navíc mohla soustředit i na to, aby se jednotlivé programy staly zábavnějšími a stravitelnějšími pro širokou veřejnost. Programy by pak lépe splňovaly účel osvěty návštěvníků festivalů.

9. Partneři festivalů

Poslední část dotazníkového šetření se věnuje partnerům festivalu a jejich vztahu k životnímu prostředí. Zjišťuje, zda pořadatel bere v potaz vztah partnera k životnímu prostředí. Tedy například jestli by odmítl uzavřít partnerství s organizací, jejíž činnost zjevně poškozuje životní prostředí (např. tepelná elektrárna, rafinérie atp.), nebo naopak zda vyhledává organizace, které mají propracovanou environmentální politiku a předmět jejich činnosti je v souladu s myšlenkami udržitelného rozvoje (např. výrobci pomalé módy). Pohybujeme se zde již sice na pomezí environmentální etiky, ale protože někteří respondenti uvedli, že by kulturní produkce měla jít příkladem (viz kapitola 4.1 *Vztah oslovených festivalů k udržitelnosti v produkci*), je na místě téma zahrnout.

Mezi zkoumanými festivaly pouze dva opravdu sledují vztah partnera k životnímu prostředí, a to Mladí ladí jazz a United Islands of Prague. Další 4 respondenti ale uvedli, že sledují etičnost předmětu podnikání partnera. Byly jimi festivaly OLDstars on the ROUD, Signal Festival, Trať a AKCENT. Právě Jindřich Krippner za festival AKCENT trefně poznamenal: „Vztah partnera k životnímu prostředí není primárním kritériem, ale jeho celková společenská odpovědnost ano. U většiny potenciálních partnerů jdou tyto hodnoty ruku v ruce.“

Dle výzkumu nepovažují zkoumané festivaly volbu udržitelně uvažujícího partnera za prioritu. Zastřešující organizace, o které byla již několikrát řeč, by v tomto případě mohla potencionální partnery propojovat s pořadateli festivalů. Zároveň by mohla poukazovat na neetické (resp. environmentálně neetické) chování některých stávajících partnerů českých festivalů. Otázka je, zda by festivaly podobnou službu vůbec vyžadovaly.

ZÁVĚR

Hlavním cílem práce bylo vyzkoumat, jak české festivaly přistupují k tématu udržitelnosti v produkci, a to jak teoreticky či názorově, tak prakticky. Tento cíl byl naplněn. Výsledkem je souhrn odpovědí zkoumaných festivalů rozdělený podle jednotlivých témat. Hypotéza práce, že se udržitelnost do praxe v českém prostředí promítá pouze nahodile a že produkčním týmům festivalů chybí systematické vzdělávání v tématu, a proto udržitelná praxe není jednotná, se potvrdila. Vidět to můžeme na různorodosti, nebo spíše nahodilosti udržitelných postupů, které festivaly aplikují. Až na výjimky (vratné kelímky, kompostovatelné nádoby, třídění odpadu) se festivaly v udržitelných postupech shodují zřídka.

Každá kapitola je doplněna sumarizačním závěrem, který zároveň nastiňuje, kterým směrem by měly v dané oblasti směřovat další aktivity a snahy. Zřejmou potřebou je systematické vzdělávání, které by vedlo k vyšší informovanosti pořadatelů festivalů a zároveň by je motivovalo k aplikaci udržitelných postupů. Potřeba vzdělávání je zřejmá zvláště u komplikovanějších témat, jako jsou například uhlíková stopa digitálních technologií nebo uhlíkové náhrady. Takové vzdělávání by mohla zprostředkovávat nezisková organizace, která by zároveň propojovala pořadatele s odborníky v oblasti udržitelnosti, ale také s potencionálními partnery, zástupci obcí, umělci a dalšími zájmovými skupinami. U několika témat (odpady, stavba a scénografie festivalu atd.) vyplynula potřeba komplexní spolupráce s veřejnou správou, tedy s obcemi či kraji. Zde je třeba, aby pořadatelé aktivně vytvářeli poptávku po službách, které od obcí požadují. I s tímto tlakem by mohla potencionální organizace pomoci. V neposlední řadě je osvěta potřebná k detabuizaci tématu. Přestože většina respondentů na dotazníkové šetření reagovala velmi kladně, z odpovědí několika respondentů bylo cítit, že je téma udržitelnosti či ekologie pobuřuje a berou ho jako útok na svou práci. Pokud se ale má udržitelnost stát běžnou součástí našeho uvažování, nesmí polarizovat, a je tedy potřeba o tématu diskutovat a vzdělávat se v něm.

Byť to nebyl primární cíl práce, pomohl výzkum zformulovat potřeby produkčních týmů v oblasti udržitelnosti. Práce se tak může stát jedním z podkladů k dalšímu systematickému rozvoji oblasti, například právě k tvorbě vzdělávacích materiálů

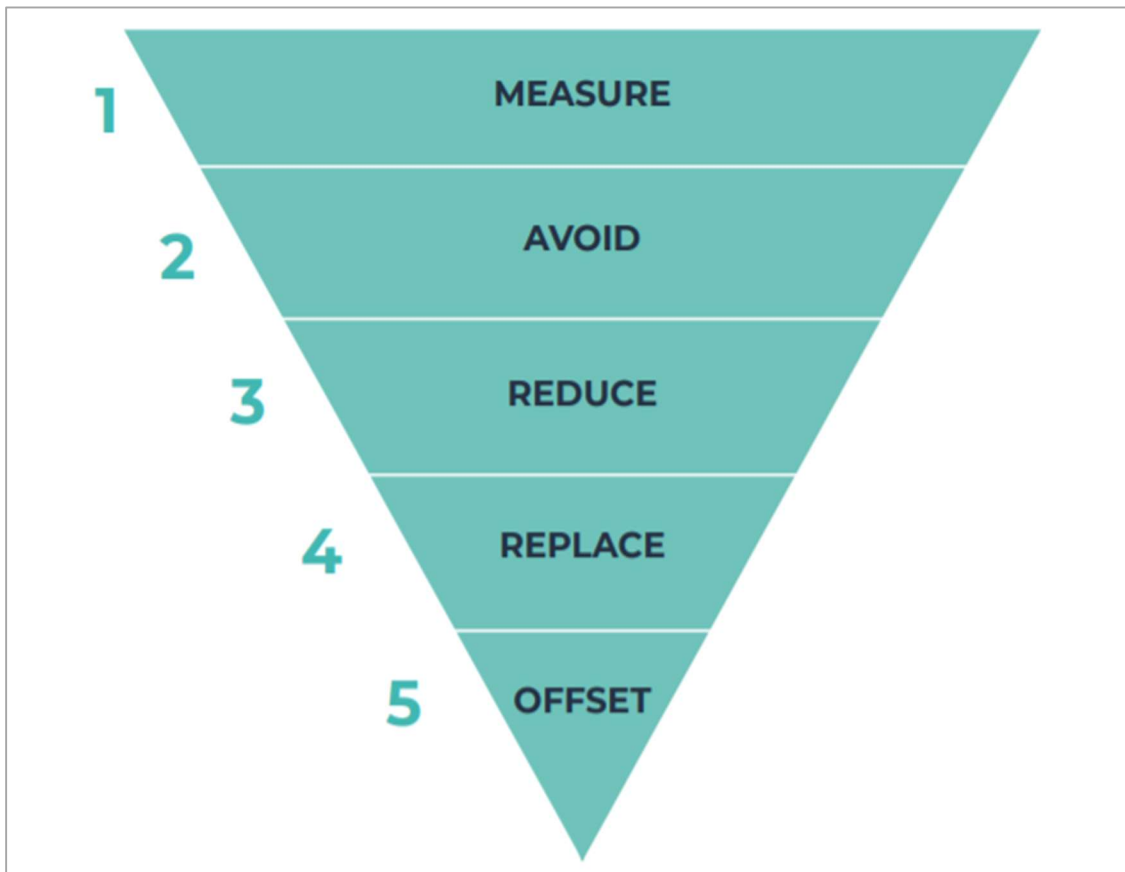
a programů nebo implementaci udržitelnosti do dotačních systémů. Práce může být zároveň inspirací pro potenciální čtenáře z řad pořadatelů festivalů, i když nutně nenabízí ke všem problémům jasná řešení.

Tématem udržitelnosti v produkci se chystám zabývat i nadále, mimo jiné v kontextu divadel a nezávislých kulturních center.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

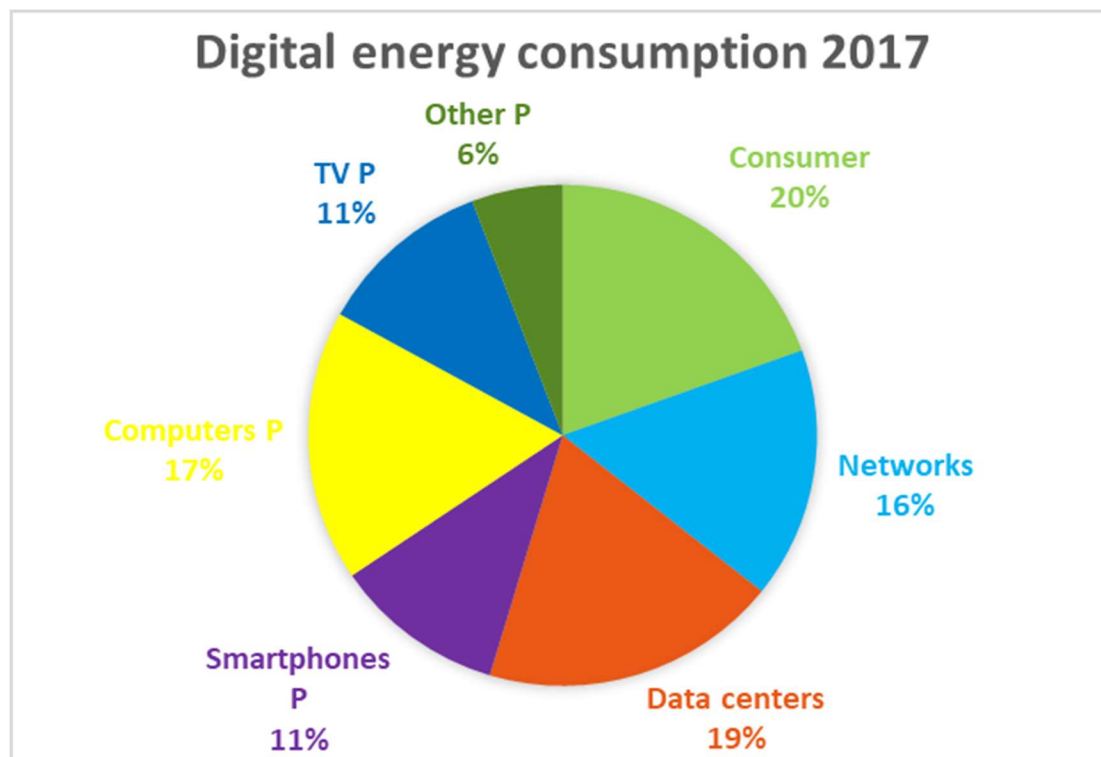
Priority při redukování uhlíkové stopy.

(zdroj: Julie's Bicycle, Hazlewood B., Webinar: Putting a price on carbon: from offsets to true value, <https://juliesbicycle.com/resource/watch-again-putting-a-price-on-carbon/>)

Příloha č. 2

Graf spotřeby energie digitálních technologií za rok 2017.

(zdroj: Ferreboeuf H., aj. (Lean ICT working group). **Lean ICT – towards digital sobriety**, The Shift Project 2019, 20 s., https://theshiftproject.org/wp-content/uploads/2019/03/Lean-ICT-Report_The-Shift-Project_2019.pdf)

Příloha č. 3

Kompletní seznam oslovených festivalů.

1. Mezinárodní filmový festival
Karlovy Vary
2. Anifilm
3. Mezinárodní festival Divadlo
4. Festival ARENA
5. Budějovický Majáles
6. Colours of Ostrava
7. Rock for People
8. Metronome
9. Žižkovská noc
10. Mateřinka
11. Ostravar
12. Zlín Film festival
13. Jeden svět
14. Mezipatra
15. Mentetrál
16. Pražské jaro
17. Bohemia jazz fest
18. Divadelní svět
19. Podtvrzí festival
20. Tabook
21. Moody Moon Noize
22. Creepy Teepee
23. Festival Fantazie
24. Česká taneční platforma
25. Struny podzimu
26. Offenzíva
27. Finále Plzeň
28. Cirkulum
29. NODO
30. Ostravské dny
31. Ostrava Kamera Oko
32. Smetanova Litomyšl
33. alternativa festival
34. Artu Kus
35. Theatrum Kuks
36. MFDF Ji.hlava
37. Brutal Assault
38. Loutkářská Chrudim
39. Pražský divadelní festival
německého jazyka
40. Lodžie Worldfest
41. Sněž tu žábu – Festival
francouzského divadla v Praze
42. Skupova Plzeň
43. Malá inventura
44. Pop Messe
45. Spectaculo Interesse
46. Divadlo evropských regionů –
Open Air
47. Colour Meeting
48. TANECVALMEZ
49. Přelet nad loutkářským hnízdem
50. Dreamfactory Ostrava
51. TANEC PRAHA
52. Festival Rosnička
53. Letní filmová škola Uherské
Hradiště
54. United Islands of Prague
55. Letní Letná
56. Divadelní Flora
57. OLDstars on the ROUD

58. Korzo Národní
59. Boskovice – festival pro
židovskou čtvrť
60. KUKOKLI
61. Signal Festival
62. LUSTR
63. AKCENT – Mezinárodní festival
dokumentárního divadla
64. Transforma
65. Deziluze
66. 4 + 4 dny v pohybu
67. Povaleč
68. VyšeHrátky
69. Mladí ladí jazz
70. Mezinárodní filmový festival
Praha – Febiofest
71. Festival Trať

Příloha č. 4

Plné znění dotazníků – otázky označené symbolem hvězdičky (*) jsou povinné otázky, poznámky psané kurzívou jsou vysvětlivky k odlišné formě otázky (např. výběr z možností, mřížka výběru z možností) a nejsou součástí textu otázky, poznámky kurzívou zároveň označují uzavřené otázky.

Plná verze dotazníku

1. informace o respondentovi

Jméno a příjmení *

Kontaktní email *

Telefon

Souhlasím s uvedením svého jména a názvu festivalu v bakalářské práci * (*Ano / Ne / Ano, pouze název festivalu*)

2. obecné informace o festivalu

Název festivalu *

Datum konání festivalu (pokud se festival nekoná pravidelně každý rok ve stejném datu, uveďte co nejpřesnější časový údaj) *

Obec, ve které se festival koná *

Žánrové vymezení festivalu * (*divadelní / filmový / hudební / literární / multižánrový / jiné*)

Rok vzniku festivalu a počet uskutečněných ročníků *

Popis areálu festivalu (např. zelená louka, stará budova, technicky vybavená budova, divadlo atd.) *

Průměrný počet návštěvníků festivalu *

Průměrný rozpočet festivalu *

Odhadovaná doba příprav festivalu + doba příprav festivalu na místě konání *

3. vztah festivalu k udržitelnosti v produkci

Myslíte si, že by se při festivalové produkci měl brát ohled na životní prostředí? Proč ano/ ne? *

Zabýváte se udržitelností při týmových poradách? Pokud ano, jak často (např. jednou za měsíc, každou poradou atd.)? *

Co by Vám pomohlo se udržitelnými postupy zabývat (případně zabývat hlouběji)? (např. příručka, workshop ad.) *

Která pozice ve Vašem produkčním týmu se udržitelností zabývá? (např. manager projektu, vedoucí každé sekce zvlášť atd.)

Máte v týmu pozici „managera udržitelného rozvoje“/ „ekologického ombudsmana“? Proč ano/ proč ne? *

Sledujete CO₂ stopu Vašeho festivalu? Proč ano/ne? Plánujete snížit CO₂ stopu Vašeho festivalu? Proč ano/ ne a jak? *

V některých zemích Evropy se začíná téma udržitelnosti či ekologie promítat do dotačních systémů či jako doporučení od organizací jako například Film London. Slovenský Fond na podporu umenia požaduje od roku 2021 ve své dotační žádosti výčet kroků, které žadatel dělá ke snížení nároků své produkce na životní prostředí. Myslíte si, že by měl podobné informace požadovat i český dotační systém (např. MKČR, SFK ad.)? Je Váš festival připraven na takový požadavek zareagovat? Proč ano/ ne? *

4. energie

Odkud odebíráte elektřinu (případně v jakém cca množství)? *

Odkud získáváte vodu (případně v jakém cca množství)? *

Jak nakládáte s použitou vodou? *

Pokud využíváte plyn, odkud ho berete a v jakém přibližně množství?

Které udržitelné postupy aplikujete při nakládání s energiemi? (např. vlastní mobilní solární elektrárna, využívání dešťové vody atd.)

Jak předcházíte nadspotřebě energií a jejich plýtvání? (např. časovače na osvětlení atd.)

5. odpady

Které druhy odpadu Váš festival produkuje a v jakém cca množství? *

Které udržitelné postupy aplikujete při nakládání s odpady? (např. třídění odpadu, kompostování, upcyklace, darování dalším organizacím atd.)

Jak předcházíte tvorbě nadbytečného odpadu?

Jsou některé materiály či výrobky na Vašem festivalu omezené či zakázané? (např. dodavatelé nesmí používat jednorázové plasty) *

Jak jsou na festivalu řešeny záchody? Přemýšleli jste o kompostovatelných toaletách? Proč ano/ne? *

6. stavba a scénografie

Co vše na vašem festivalu stavíte? (např. bary, sprchy, sezení atd.) *

Jaké materiály ke stavbě využíváte a odkud je berete? *

Využíváte stejný materiál na více ročníků? Pokud ne, proč? *

Které další udržitelné postupy aplikujete při stavbě festivalu? (např. recyklace materiálu, opravování starých věcí atd.)

7. catering a bary

Jaké nabízíte služby v rámci cateringu a barů? (např. počet barů, catering pro vystupující, občerstvení pro návštěvníky atd.) *

Zařizujete si bary a catering sami, nebo si je outsourcujete? *

Které udržitelné postupy aplikujete v kontextu cateringu a barů? (např. omezení nabídky na vegetariánskou stravu, získávání surovin od lokálních dodavatelů, omezení plastů, kompostování, darování přebytků atd.)

8. mobilita

Jakými prostředky hromadné dopravy je možné se na Váš festival dostat? *

Jakou průměrně vzdálenost za Vaším festivalem návštěvníci cestují? *

Které dopravní prostředky používají Vaši návštěvníci nejčastěji? (1 = nejméně, 5 = nejvíce; při kombinování dopravních prostředků se zaměřte na ten, kterým návštěvníci cestují největší vzdálenost) * (*automobil, autobus, vlak, letadlo, MHD, chůze / kolo; hodnocení na škále 1 až 5*)

Sledujete náročnost automobilové dopravy produkčního týmu? Pokud ano, jaké jsou Vaše výsledky? (uvedte typ vozidla - např. dodávka, osobní automobil – a najeté kilometry u každého typu) *

Které udržitelné postupy aplikujete při řešení otázky mobility? (např. omezení počtu aut, car share, ale také např. systematické omezování automobilové dopravy produkčního týmu, používání elektromobilů, koloběžek, kol atd.)

9. PR a marketing

Které sociální sítě využíváte k propagaci festivalu? *

Berete při propagaci přes sociální sítě v potaz náročnost sociálních sítí na životní prostředí? * (*Ano / Ne*)

Jaký přibližně náklad tisku máte? (plakáty, programy, ...) *

Které udržitelné postupy aplikujete na PR a marketing? (např. tisk na recyklovaný papír, zrušení tištěné propagace atd.)

10. merchandising

Co tvoří merchandising Vašeho festivalu (3 poslední ročníky, případně nadcházející ročník)? *

Přemýšleli jste o zrušení merchandisingu? Proč ano/ ne? *

Které udržitelné postupy aplikujete při výrobě merchandisingu? (např. upcycle)

Jak nakládáte s merchandisingem, který se neprodá? *

11. program festivalu

Reflektujete téma udržitelnosti (nejen v kontextu kulturní produkce) ve svém programu? (např. workshopy či přednášky zabývající se tématem udržitelnosti/ životního prostředí) Proč ano/ ne? *

Berete v potaz náročnost programu (představení/ kapely/ filmu) na životní prostředí? Pokud ano, jaké parametry sledujete (např. vzdálenost, odkud vystupující na festival cestuje; práce vystupujícího s materiály atd.)? *

12. partneři festivalu

Vyjmenujte partnery (fyzické i právnické osoby) Vašeho festivalu (včetně partnerů finančních, mediálních, dodavatelů materiálu či služeb atd.):

Berete při volbě partnera v potaz jeho vztah k životnímu prostředí? Pokud ano, jaká kritéria sledujete? (např. transparentnost organizace ve vztahu k životnímu prostředí; množství emisí, které organizace produkuje atd.) *

13. ostatní

Které další udržitelné postupy mimo výše zmíněné sekce aplikujete?

Získal Váš festival (nebo se chystá) nějaké certifikáty či ocenění na poli udržitelnosti a ekologie? (Např. ISO 14000, ISO 20121, LEED, CG certifikace od Julie's Bicycle, AGF Award, European Festival Awards atd.) *

Víte kam se obrátit o pomoc, radu, konzultaci? Co Vám případně brání tak učinit? *

Další poznámky k tématu:

Zkrácená verze dotazníku

1. informace o respondentovi

Jméno a příjmení *

Kontaktní email *

Telefon

Souhlasím s uvedením svého jména a názvu festivalu v bakalářské práci * (*Ano / Ne / Ano, pouze název festivalu*)

2. obecné informace o festivalu

Název festivalu *

Datum konání festivalu (pokud se festival nekoná pravidelně každý rok ve stejném datu, uveďte co nejpřesnější časový údaj) *

Obec, ve které se festival koná *

Žánrové vymezení festivalu * (*divadelní / filmový / hudební / literární / multizánrový / jiné*)

Rok vzniku festivalu a počet uskutečněných ročníků *

Popis areálu festivalu (např. zelená louka, stará budova, technicky vybavená budova, divadlo atd.) *

Průměrný počet návštěvníků festivalu *

Průměrný rozpočet festivalu *

Odhadovaná doba příprav festivalu + doba příprav festivalu na místě konání *

3. vztah festivalu k udržitelnosti v produkci

Myslíte si, že by se při festivalové produkci měl brát ohled na životní prostředí? Proč ano/ ne? *

Co by Vám pomohlo se udržitelnými postupy zabývat (případně zabývat hlouběji)? (např. příručka, workshop ad.) *

Víte kam se obrátit o pomoc, radu, konzultaci? Co Vám případně brání tak učinit? *

Která pozice ve Vašem produkčním týmu se udržitelností zabývá? (např. manager projektu, vedoucí každé sekce zvlášť atd.)

Máte v týmu pozici „managera udržitelného rozvoje“/ „ekologického ombudsmana“? Proč ano/ proč ne? *

Sledujete CO₂ stopu Vašeho festivalu? Proč ano/ne? Plánujete snížit CO₂ stopu Vašeho festivalu? Proč ano/ne a jak? *

V některých zemích Evropy se začíná téma udržitelnosti či ekologie promítat do dotačních systémů či jako doporučení od organizací jako například Film London. Slovenský Fond na podporu umenia požaduje od roku 2021 ve své dotační žádosti výčet kroků, které žadatel dělá ke snížení nároků své produkce na životní prostředí. Myslíte si, že by měl podobné informace požadovat i český dotační systém (např. MKČR, SFK ad.)? Je Váš festival připraven na takový požadavek zareagovat? Proč ano/ ne? *

4. praktické postupy udržitelnosti v produkci

Které environmentálně udržitelné postupy při přípravách Vašeho festivalu aplikujete? Zaměřte se např. na práci s odpady, energie, stavbu areálu a scénografie, catering

a bary, cestování produkčního týmu a návštěvníků, PR a marketing, merchandising, programování festivalu, partnery festivalu ad.

5. ostatní

Byl/a byste ochotný/ochotná vyplnit obsáhlejší formulář na dané téma, nebo se osobně sejít (či spojit online) a téma udržitelnosti v produkci festivalů rozebrat detailněji? * (*Ano, formou formuláře / Ano, osobní nebo online rozhovorem / Ne*)

Další poznámky k tématu:

LITERATURA

1. Berners-Lee, M. **How Bad Are Bananas?:** The carbon footprint of everything. 1. vyd. Londýn : Profile Books LTD, 2010. 15 s. ISBN 978-1-84668-891-1.
2. Brundtland, Gro Harlem, aj. **Naše společná budoucnost.** 1 vyd. Praha : Academia, 1991. 47 s. ISBN 80-85368-07-02
3. Rýgrová, M. **Udržitelné divadlo.** 1. vyd. Praha : Pražská scéna, 2014. 73 s. ISBN 978-80-86102-90-0

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

1. Kohák, E. **Zelená svatozář.** 3. vyd. Praha : SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON), 2011. ISBN 978-80-85850-85-4

ONLINE ZDROJE

1. **A Greener Festival**, <https://www.agreenerfestival.com/>
2. art re use, **jsme art re use**, <http://reuse.artmap.cz/o-nas/jsme-art-re-use/>
3. ASSMAN, **Upcyklace**, <http://www.assmann.cz/blog-upcyklace-detail-51>
4. Boom Festival, Environment, **Compost Toilets**,
<https://boomfestival.org/boom2022/environment/compost-toilets/>
5. Boom Festival, Environment, **Energy**,
<https://boomfestival.org/boom2022/environment/energy/>
6. Boom Festival, Environment, **Transport**,
<https://boomfestival.org/boom2022/environment/public-transport/>
7. Boom Festival, Environment, **Waste & Compost**,
<https://boomfestival.org/boom2022/environment/waste/>
8. Boom Festival, Environment, **Water**,
<https://boomfestival.org/boom2022/environment/water/>
9. Bottrill, C. **Fact sheet: Merchandise - A hidden emission trail**, Julie's Bicycle, https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2022/01/Merchandise_factsheet_2012.pdf
10. Cambridge Dictionary, **sustainability**,
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sustainability>
11. Carbon Brief, **Factcheck: What is the carbon footprint of streaming video on Netflix?** 25. 2. 2020, <https://www.carbonbrief.org/factcheck-what-is-the-carbon-footprint-of-streaming-video-on-netflix>
12. **Co-recyclage**, <https://www.corecyclage.com/>
13. **Cyrkl** - Digitální odpadové tržiště, <https://new.cyrkl.com/cs/>
14. Český statistický úřad, **Jaká je infrastruktura a dopravní park v ČR a EU?**,
<https://www.czso.cz/csu/czso/5100459a03>
15. Český statistický úřad, **Výroba a spotřeba elektrické energie v roce 2020**,
<https://www.czso.cz/csu/xb/vyroba-a-spotreba-elektricke-energie-v-roce-2020>
16. **Čistý festival**, <https://www.cistyfestival.cz/>
17. DGTL Amsterdam, Sustainability, **THE ROAD TO CIRCULARITY**,
<https://dgtl.nl/sustainability>

18. Dillon, P. aj. **Theatre Green Book**, Book One,
https://theatregreenbook.com/wp-content/uploads/2021/03/THEATRE-GREEN-BOOK-ONE_beta1.pdf
19. Fakta o klimatu, Co přesně znamená uhlíková neutralita?,
<https://faktaoklimatu.cz/explainery/uhlikova-neutralita>
20. Ferreboeuf H., aj. (Lean ICT working group). **Lean ICT - towards digital sobriety**, The Shift Project 2019, https://theshiftproject.org/wp-content/uploads/2019/03/Lean-ICT-Report_The-Shift-Project_2019.pdf
21. GOV.UK, **Environmental Reporting Guidelines**, March 2019,
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/850130/Env-reporting-guidance_inc_SECR_31March.pdf
22. GOV.UK, **Measuring and reporting environmental impacts: guidance for businesses**, <https://www.gov.uk/guidance/measuring-and-reporting-environmental-impacts-guidance-for-businesses#reporting-greenhouse-gas-emissions>
23. GOV.UK, **UK enshrines new target in law to slash emissions by 78 % by 2035**, <https://www.gov.uk/government/news/uk-enshrines-new-target-in-law-to-slash-emissions-by-78-by-2035>
24. **Green Deal Circular Festivals**, <https://circularfestivals.nl/default.aspx>
25. Jeden svět, **Závěrečná zpráva 2020**,
https://www.jedensvet.cz/archive2/download/docs/454_7879-js-prubezna-zprava-2020-online-small.pdf
26. Julie's Bicycle, **Fact sheet: Food - Snacking on emissions**,
https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2022/01/Food_factsheet_2012.pdf
27. Julie's Bicycle, **Print and the Environment - Fact Sheet**,
https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2022/01/Print_and_the_Environment-Fact_Sheet_2015.pdf
28. Julie's Bicycle, **Putting a price on carbon - executive summary**,
<https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2022/01/JP-Offsetting-Report-ExecSum.pdf>
29. Julie's Bicycle, **Towards The Circular Economy - a briefing paper**,
https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2022/01/Towards_the_Circular_Economy_4.pdf

30. Julie's Bicycle, **Webinar: Art On The Move**,
<https://juliesbicycle.com/resource/webinar-art-on-the-move/>
31. Julie's Bicycle, Hazlewood B. **Webinar: Putting a price on carbon: from offsets to true value**, <https://juliesbicycle.com/resource/watch-again-putting-a-price-on-carbon/>
32. Kadlík P., **Ekologická stopa - porovnání ekologičnosti**, Příroda.cz,
<https://www.priroda.cz/clanky.php?detail=113>
33. Kolibřík Energie, **Vyjádření společnosti Kolibřík Energie a.s. k příčinám a okolnostem ukončení dodávek energií v říjnu 2021**, <https://www.kolibrik-energie.cz/info.html>
34. Kovalčík, J, aj. **Environmentálna politika a opatrenia Fondu na podporu umenia**, https://www.fpu.sk/wp-content/uploads/enviropolitika-fpu_final.pdf
35. Lupač, M.; Novák, J.; Třebický, V. **Uhlíková stopa města : metodika pro stanovení místního příspěvku ke klimatické změně**. Praha: Týmová iniciativa pro místní udržitelný rozvoj,
https://ci2.co.cz/sites/default/files/souboryredakce/metodika_us_web-1.pdf
36. Ministerstvo životního prostředí, **Pařížská dohoda**,
https://www.mzp.cz/cz/parizska_dohoda
37. Ministerstvo životního prostředí, **Vláda opětovně schválila zákon o jednorázových plastech, míří znovu do Sněmovny**,
https://www.mzp.cz/cz/news_20211105_Vlada-opetovne-schvalila-zakon-o-jednorazovych-plastech
38. Official Google Blog, **Powering a Google search**,
<https://googleblog.blogspot.com/2009/01/powering-google-search.html>
39. Offssetujeme CO₂, **Kalkulačka uhlíkové stopy společenské akce / eventu**,
<https://www.offsetujemeco2.cz/spocitat-stopu-akce>
40. OSN 2015, **Agenda OSN pro udržitelný rozvoj 2030**, Cíle udržitelného rozvoje, <https://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/sdgs/>
41. **PUR projekt**, <https://purprojet.shop/shop?project=15>
42. Radio Wave, Rozhovor Veroniky Ruppert a Martina Minhy, **Zakladatel pohody Michal Kaščák: Svobodný festival je pro mě zázrak**,
<https://www.mujrozhlaz.cz/rozhovor-veroniky-ruppert-martina-minhy/zakladatel-pohody-michal-kascak-svobodny-festival-je-pro-me>

43. Ritchie, H. **Climate change and flying: what share of global CO₂ emissions come from aviation?**, 22. 10. 2020, Our World in Data, <https://ourworldindata.org/co2-emissions-from-aviation>
44. Roadrunner, **THE 5 R'S: REFUSE, REDUCE, REUSE, REPURPOSE, RECYCLE**, <https://www.roadrunnerwm.com/blog/the-5-rs-of-waste-recycling>
45. soac.ac.uk, **The Earth System and its Components**, 1.4 The environmental crisis, https://www.soas.ac.uk/cedep-demos/000_P500_ESM_K3736-Demo/unit1/page_11.htm
46. Tara Bernoville, **What is the difference between carbon neutral, net-zero and climate positive?**, <https://plana.earth/academy/what-is-difference-between-carbon-neutral-net-zero-climate-positive/>
47. UCLA Sustainability Committee, **Guiding campus principles of sustainability**, 2 s., <https://www.sustain.ucla.edu/wp-content/uploads/UCLA-Sustainability-Charter.pdf>
48. uhlikovastopa.cz, **Uhlíková stopa - cesta ke klimatické neutralitě**, <https://www.uhlikovastopa.cz/cs/>
49. We Love Green, **All our eco-friendly actions in detail**, <https://www.welovegreen.fr/all-our-eco-friendly-actions-in-detail/?lang=en>
50. **We Love Green festival CO₂ Calculator**, <https://welovegreen.goodimpact.studio/>
51. Wikipedia, **Carbon offset**, https://en.wikipedia.org/wiki/Carbon_offset
52. World Resources Institute, **Bottom Line on Offsets**, https://files.wri.org/d8/s3fs-public/pdf/bottom_line_offsets.pdf
53. Zákon o životním prostředí č. 17/1992, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-17>

DALŠÍ ZDROJE

1. Paul Bourne, emailová korespondence, Praha 24. 1. 2022
2. Michal Kaščák, emailová korespondence, Praha 17. 2. 2022
3. Miloš Dostál, emailová korespondence, Praha 28. 3. 2022